

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO VALDYMO IR VERSLO FAKULTETAS**

EVELINA BUINOVSKAJA

**DALYVAUJAMOJO (PARTICIPATORY
BUDGETING) BIUDŽETO SUDARYMO IR
ĮGYVENDINIMO LIETUVOJE VERTINIMAS:
KAIŠIADORIŲ IR TRAKŲ RAJONŲ SAVIVALDYBIŲ
PAVYZDŽIU**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė

doc. dr. L. Birškytė

VILNIUS, 2024

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO VALDYMO IR VERSLO FAKULTETAS**

**DALYVAUJAMOJO (PARTICIPATORY
BUDGETING) BIUDŽETO SUDARYMO IR
ĮGYVENDINIMO LIETUVOJE VERTINIMAS:
KAIŠIADORIŲ IR TRAKŲ RAJONŲ SAVIVALDYBIŲ
PAVYZDŽIU**

**Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas
Ištęstinių studijų programa 6211LX065**

Vadovė

doc. dr. L. Birškytė

2024 05

Recenzentas

2024 06

Atliko

FVvmis22-1

E. Buinovskaja

2024 05 13

VILNIUS, 2024

TURINYS

ĮVADAS	6
1. TEORINIAI DALYVAUJAMOJO BIUDŽETO YPATUMAI	8
1.1. Piliečių aktyvumas vietos savivaldoje ir dalyvaujamojo biudžeto sąsajos.....	8
1.2. Užsienio šalių praktika diegiant dalyvaujamąjį biudžetą	11
1.3. Dalyvaujamojo biudžeto procesas Lietuvos savivaldybėse	18
1.4. Dalyvaujamasis biudžetas Lietuvos mokyklose.....	28
2. TYRIMO METODOLOGIJA.....	31
2.1. Tyrimo metodologijos pagrindimas.....	31
3. KAIŠIADORIŲ IR TRAKŲ RAJONŲ DALYVAUJAMOJO BIUDŽETO TYRIMAS.....	34
3.1. Kaišiadorių ir Trakų rajonų dalyvaujamojo biudžeto tvarkos aprašų lyginamoji analizė.....	34
3.2. Įgyvendintų iniciatyvų vertinimas	37
3.3. Ekspertinio vertinimo analizė	40
IŠVADOS	48
REKOMENDACIJOS	49
LITERATŪRA	50
ANOTACIJA	55
ANOTATION	56
SANTRAUKA.....	57
SUMMARY.....	58
PRIEDAI	59
1 priedas. Trakų rajono savivaldybės projekto idėjos pasiūlymo forma.....	60
2 priedas. Kaišiadorių rajono savivaldybės projekto idėjos pasiūlymo forma	62
3 priedas. Lietuvos savivaldybių projektų apimtys	64
4 priedas. Trakų rajono savivaldybės pritarimo projekto idėjai forma	65
5 priedas. Kaišiadorių rajono savivaldybės pritarimo projekto idėjai forma.....	66

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Išsiskiriančių savivaldybių pavadinimai	24
2 lentelė. Projekto apimties kriterijai	25
3 lentelė. Pusiaus struktūrizuoto interviu klausimai ir pagrindimas.....	32
4 lentelė. Kaišiadorių ir Trakų rajonų panašumai.....	34
5 lentelė. Kaišiadorių ir Trakų Rajono savivaldybių projektų apibrėžimai ir apimtis.....	35
6 lentelė. Sąlygos projekto pritarimui	36
7 lentelė. Viešos atrankos taisyklės	36
8 lentelė. Kaišiadorių ir Trakų rajonų savivaldybių projektų statistika 2022-2023 m.....	38
9 lentelė. Kaišiadorių rajono laimėjusios idėjos 2022-2023 m.	38
10 lentelė. Trakų rajono laimėjusios idėjos 2022-2023 m.....	39
11 lentelė. Informacijos pakankamumas apie savivaldybės biudžetą	40
12 lentelė. Veiksnių įtaka gyventojų įsitraukimui	41
13 lentelė. Gyventojų įsitraukimo būtinumas biudžeto planavimo procese	41
14 lentelė. Dalyvaujamojo biudžeto termino žinomumas.....	42
15 lentelė. Dalyvaujamojo biudžeto atsakomybės pagrindas.....	43
16 lentelė. Skirtingų grupių bendradarbiavimas	43
17 lentelė. Veiksniai lemiantys piliečių aktyvumą.....	44
18 lentelė. Galutinio sprendimo priėmimas	45
19 lentelė. Veiksniai stabdantys dalyvaujamojo biudžeto įgyvendinimą.....	46
20 lentelė. Ekspertų pasiūlymai dalyvaujamojo biudžeto proceso efektyvumui didinti	47

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Piliečių dalyvavimo būdai	9
2 pav. Gyventojų aktyvumo mažėjimo priežastys, dalyvaujamojo biudžeto procese.....	21
3 pav. Pagrindiniai dalyvaujamojo biudžeto žingsniai.....	22
4 pav. Dalyvaujamojo biudžeto proceso gairės mokyklose	29
5 pav. Tyrimo instrumentarijus.....	33

IVADAS

Temos aktualumas. Biudžeto planavimas aktuali ir kasdieninė tema, kuri apima ne tik svarbiausias šalies institucijas, tačiau ir kiekvieno žmogaus lėšų ar kitų materialinių išteklių visumą.

Siekiant efektyvinti biudžeto sudarymo procesą pagal apibrėžtus ir aiškiai išdėstytus biudžeto sudarymo ir įgyvendinimo kriterijus, galimas įvairių priemonių naudojimas, atliekant išsamią analizę, vertinimą (Krudycz, Martins ir Petri, 2023). Poreikis turėti kontrolę, padedančią priimti sprendimus ir tobulinti valdymo metodus, skatina efektyvesnio viešųjų resursų naudojimą.

Dalyvaujamojo metodo taikymas sąlygoja gyventojų ir vietinės valdžios abipusę naudą. Gyventojų poreikių išsiaiškinimas apima vykdomų programų sąlygų pritaikymą, papildomų išteklių naudojimo racionalius sprendimus ir vietos piliečių sutelkimą viešųjų erdvių sutvarkymui (Winifred Weekes-Vagliani, 1994). Tačiau dalyvavimo būdai kelia per aukštai iškeltų lūkesčių riziką, nusivylimą dėl ilgo įgyvendinimo laikotarpio bei korupcijos grėsmę.

Savivaldybės yra viešojo administravimo institucijų visuma, kuri atstovauja jos teritorijoje gyvenančius žmones, pagal įstatymu suteiktą vietos savivaldos teisę. Savivaldybėms paskirta atlikti savarankiškas, valstybines (valstybės perduotas savivaldybėms), funkcijas, kurios siejamos su materialiniais ištekliais. Vienas pagrindinių metinių dokumentų yra biudžetas – stabilumo įrankis. Pasak Dzemydaitės ir Pupkutės (2016) skaidrių ir racionalių sprendimų priėmimas skirstant viešąsias lėšas, užtikrinamas vadovaujantis biudžeto formavimo principais. Dėl ribotų finansinių išteklių, panaudojimas turi būti sukoncentruotas į svarbiausius visuomenės poreikius, įtraukiant gyventojus.

Dalyvaujamojo biudžeto procesas yra galimybė piliečiams svarstyti, spręsti ir derėtis, dėl viešų biudžeto lėšų, o tai skatina pilietinį pasitikėjimą. Viešasis grįžtamasis ryšys dažnai panaikina informacijos spragas tarp valdžios ir visuomenės, todėl priimami kūrybiškesni, teisingesni ir geresni sprendimai, stiprinantys bendruomenės ryšius. Atvirumo principas yra neatsiejamas nuo dalyvaujamojo biudžeto įgyvendinimo, o tai reiškia, kad biudžeto projektas turi būti atviras visuomenei, institucijoms ir interesų grupėms, turi būti sudarytos sąlygos suinteresuotoms šalims teikti nuomones ir pasiūlymus, kurie vertinami viešai.

Temos ištirtumas. Dalyvaujamojo biudžeto programos vykdymas glaudžiai siejamas su viešųjų išteklių panaudojimu ir piliečiu dalyvavimu. Anot Dvorak (2019), kadangi dalyvaujamojo biudžeto sprendimai yra sudėtingas procesas ir tiesiogiai orientuotas į gyventojus, vykdomas savivaldybių lygmeniu, svarbus jų aktyvumas bei pasitikėjimu valdančiąją institucija grįstas ryšys. Taip gyventojai supranta savivaldos procesus, o kartu vystosi bendradarbiavimas tarp gyventojų ir valdančiųjų institucijų bei didėja jų tarpusavio pasitikėjimas.

Pasaulinė nevyriausybinė organizacija Transparency International Lietuvoje kiekvienais metais analizuoja bei išgrynina didžiausius iššūkius kylančius savivaldybėms, mokykloms. Taip pat ieško sprendimų ir tobulinimo galimybių, skleidžia gerąsias patirtis ir šviečia visuomenę.

2013 m. Birškytės atliktas tyrimas rodo, kad Lietuvoje piliečių įtraukimas į biudžeto sprendimus yra lėtai besivystantis, kaitos reikalaujantis procesas.

Tyrimo problema. Analizuojant dalyvaujamojo biudžeto paplitimą, pastebimas populiarumas užsienio valstybėse bei pasauliniu lygmeniu, pateikiami įvairūs metodai bei geroji patirtis, tobulinimo galimybės. Apžvelgus užsienio šalių patirtis svarbu identifikuoti didžiausią naudą teikiančias priemones bei pritaikyti diegiant Lietuvos savivaldybių, mokyklų dalyvaujamuosius biudžetus ir išplėsti priemonės kryptis.

Alytaus miesto savivaldybė laikoma dalyvaujamojo biudžeto iniciatyvų pradininkė, nors procesas pradėtas įgyvendinti tik 2018 m., skatinant gyventojus tapti miesto šeimininkais ir prisiimti atsakomybę bei racionaliai ir naudingai paskirstyti skirtas lėšas. Startavusios Alytiškių iniciatyvos, kaip biudžeto planavimo modelis, sudomina vis daugiau miesto bendruomenės narių siūlančių idėjas, kurios pritraukia ir miesto svečius. Lietuvoje šis procesas sparčiai plinta ir kiekvienais metais pradeda vykdyti vis daugiau savivaldybių ir mokyklų, tačiau svarbu paminėti, kad tai naujų procedūrų visuma viešojo valdymo sistemoje, turinti valstybės gairių nustatymo spragų. Atsižvelgiant į aukščiau pateiktus argumentus suformuluota **mokslinė problema: Kaip efektyvinti dalyvaujamojo biudžeto įgyvenimą Lietuvoje?**

Tyrimo objektas – Dalyvaujamojo (participatory budgeting) biudžeto sudarymas ir įgyvendinimas.

Tyrimo tikslas – įvertinti dalyvaujamojo (participatory budgeting) biudžeto sudarymą ir įgyvendinimą pasirinktų savivaldybių atžvilgiu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Pateikti teorinius dalyvaujamojo biudžeto ypatumus.
2. Apibūdinti dalyvaujamojo biudžeto vykdymo ir įgyvendinimo modelius, teisinį reglamentavimą.
3. Identifikuoti veiksnius lemiančius dalyvaujamojo biudžeto sudarymą ir efektyvų įgyvendinimą.
4. Išnagrinėti dalyvaujamojo biudžeto procesus Kaišiadorių ir Trakų rajonų savivaldybėse.

Duomenų rinkimo ir analizės metodai:

1. Sisteminė ir lyginamoji mokslinės literatūros analizė. Naudojama pirmoje dalyje nagrinėjant teorinius aspektus bei lyginant užsienio savivaldybių, mokyklų patirtis pritaikomas Lietuvoje.

2. Kokybinė vidinių dokumentų turinio (anglų k. *Content*) analizė. Taikytas pirmoje dalyje sisteminant įgyvendinimo galimybes, bet plačiau naudojamas trečioje dalyje, apžvelgiant Kaišiadorių ir Trakų rajonų dalyvaujamojo biudžeto procesą.

3. Ekspertinis vertinimas (pusiau struktūrizuotas interviu), taikant kokybinio turinio (anglų k. *Content*) analizę. Pasirinktas metodas pagal ekspertų įžvalgas siekiant įvertinti kylančias problemas, padėsiantis išgryninti efektyvinimo galimybes.

1. TEORINIAI DALYVAUJAMOJO BIUDŽETO YPATUMAI

Vienas iš naujoviškų ir skatinančių žingsnių dalyvaujamąsios demokratijos link yra laikomas dalyvaujamojo biudžeto sudarymu, kaip demokratiniu procesu, kuriame bendruomenės nariai turi įtakos sprendimams, susijusiems su viešųjų lėšų dalies panaudojimu.

Dvorak (2019) apibendrina dalyvaujamojo biudžeto sąvoką, kaip demokratinį piliečių dalyvavimą viešojo sektoriaus subjektų biudžetinių lėšų skirstymo klausimais. Autorė pabrėžia, kad randama ir mokslininkų išvalgų, kurie procesą vadina plintančia dalyvavimo paradigma, kadangi piliečių įtraukimas paremtas dialogu, balso suteikimu, debatais ir tiesioginiu dalyvavimu.

Remiantis Transparency International Lietuvos skyriaus (2022) aiškinimu, dalyvaujamasis biudžetas – tai bendruomeniški sprendimai numatantys, kaip išleidžiamos viešuoju principu skiriamos lėšos. Patys piliečiai pateikia projektus gyvenamajai teritorijai gerinti, mokykloms ar organizacijoms ir pateikia savo balsą labiausiai už jų nuomonę reikalingus įgyvendinti projektus. Dalyvaujamojo biudžeto iniciatyvos skatina aktyvių piliečių įprasminimą materialioje formoje ir didina pasitikėjimą vietos valdžia.

Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) rekomendacijose Lietuvai (2021) yra pažymėta, kad „informacijos teikimas žmonėms, konsultavimosi galimybės ir piliečių įsitraukimas gerina viešojo administravimo veiksmingumą ir efektyvumą bei didina viešojo sektoriaus kaip visumos skaidrumą ir atskaitomybę“ (p. 9).

Akivaizdu, kad valdžios ir gyventojų tiesioginis kontaktas išlieka svarbus reiškinys, palaikantis visų socialinių grupių interesų patenkinimą bei tarpusavio ryšį, akcentuojant demokratinių principų įgyvendinimą. Tai neatsiejama siekiant įgyvendinti dalyvaujamojo biudžeto priemonės tikslus, sudarant gyventojams turėti įtakos priimant sprendimus bei sąlygas gaunant didžiausią naudą ir apčiuopiamą rezultatą.

1.1. Piliečių aktyvumas vietos savivaldoje ir dalyvaujamojo biudžeto sąsajos

Pagal esamą Lietuvos koncepciją įsitraukimas yra ribotas jau savaime, todėl problematiška įsitraukimą didinti pagal esamą praktiką, tad reikėtų vertinti galimybes keisti modelį, juos plačiau bus nagrinėjama 1.2. poskyryje. Biudžeto sandara apskritai – tai nacionalinio biudžeto sistema ir jos sudarymo (organizavimo) principai. Tokiu būdu valstybės biudžeto sandarą struktūriškai sudaro:

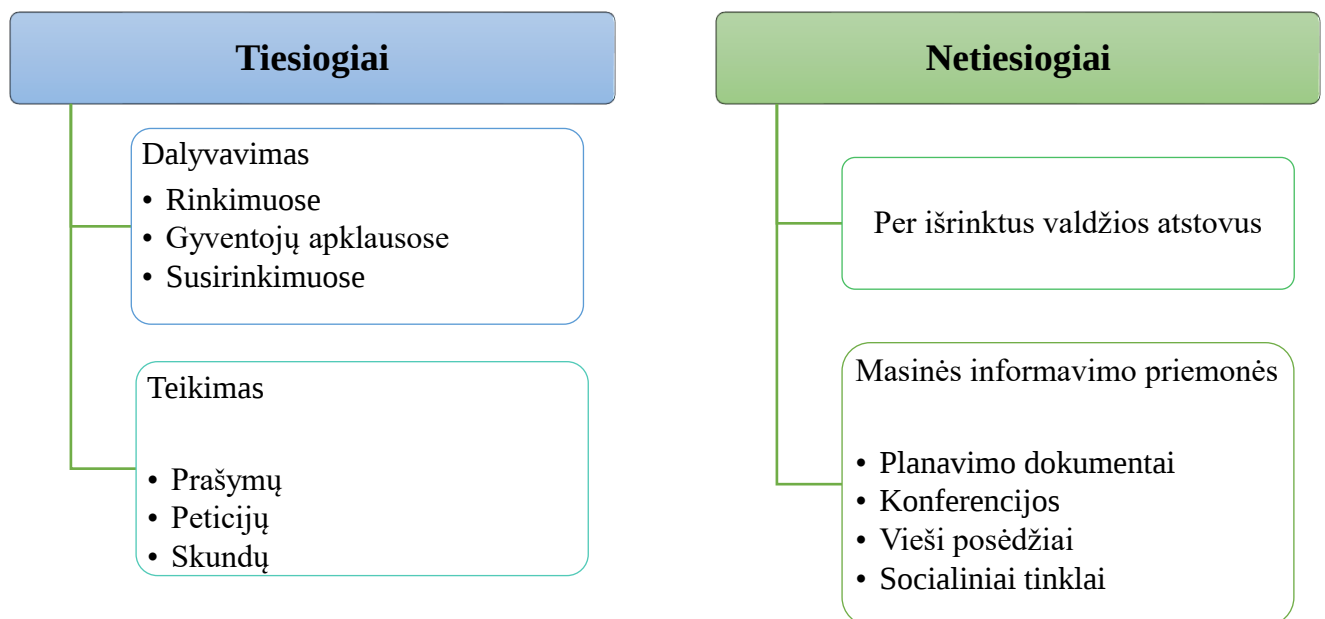
- nacionalinio biudžeto sistema ir
- jos sudarymo (organizavimo) principai (biudžeto sistemos vieningumo principas ir savarankiškumo principas).

Biudžeto savarankiškumo principas – savivaldybių savarankiški biudžetai, tai yra savivaldybės atstovai skirto lėšas pagal jų teritorijoje nustatytus prioritetus, poreikį. Vertinant per savarankiškumo

principą piliečių įtraukimas šioje vietoje yra ribotas, kadangi savivaldybė turi suplanuoti biudžetą atsakomybėms padengti. Tačiau sudaromos galimybės piliečiams dalyvauti įvairiuose programose, bet skiriama biudžeto suma nuo tikslinės grupės poreikio priklauso ne visada. Dažnai savivaldybių gyventojai įtraukiami į įvairias veiklas, vykdančias renginius, finansuojant sporto, meno kolektyvų, religinių bendruomenių, jaunimo veiklą.

Biudžeto vieningumo principas – vieningų dokumentų, teisinio reglamentavimo visuma, tai yra visi Lietuvoje esantys administraciniai vienetai vykdo veiklą atsižvelgiant į vienodus teisinio reglamentavimo dokumentus. Šio aspekto pasigendama dalyvaujamojo biudžeto proceso įgyvendinime ir vykdyme.

Plepytės-Davidavičienės (2020) teigimu, norint būti aktyviu ir pilietiniu gyventoju, randami įvairūs būdai šiam tikslui pasiekti, nuo savanoriškos veiklos, visuomeniškų projektų, organizacijų narystės iki politinių pareigų vykdymo. Tačiau toks įsitraukimas yra aktyvių piliečių bruožas, o pritraukimas į veiklas naujus asmenis išlieka dideliu iššūkiu. Vienas iš pagrindinių pilietinės visuomenės ir demokratinės valstybės saugiklių yra aktyvus piliečių dalyvavimas ir įsitraukimas į viešąjį gyvenimą, kadangi taip išreiškiamas rūpestis aplinkoje, kurioje norima gyventi. Piliečių dalyvavimo būdus galima suskirstyti į tiesioginius ir netiesioginius (žr. 1 pav.).

Šaltinis: Sudaryta pagal Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministeriją, 2010

1 pav. Piliečių dalyvavimo būdai

Tiesiogiai prie vietos savivaldos kūrimo piliečiai prisideda dalyvaudami rinkimuose, vietos gyventojų apklausose, susirinkimuose, teikdami peticijas, skundus, prašymus. Dalis išvardintų būdų jau tampa savaime suprantami ir privalomi aspektai. Dažnai visuomenėje pastebima gerosios patirties sklaida, pavyzdžiui asmenų pasidalinimas iš balsavimo vietos viešojoje erdvėje primena ir skatina atlikti pilietinę pareigą mažiau aktyvius asmenis. Be to, peticijų rengimas skatina tinkamos informacijos

pateikimą bei visuomenės bendravimą, diskusiją, pritarimą arba nepritarimą esamai situacijai. Skundų pateikimas, tai tarsi savotiškas nuomonės išsakymas siekiant gerovės.

Taip pat, piliečiai dalyvauja ir netiesiogiai per išrinktus valdžios atstovus, tokius kaip merą, tarybos narius, seimo narius, prezidentą ar net bendruomenės pirmininkus. Bei naudojant masines informavimo priemones – planavimo dokumentus, konferencijas, viešus posėdžius, socialiniai tinklai.

Visą tai yra savotiškos aktyvaus dalyvavimo formos, tačiau aktyvių piliečių įsitraukimas išlieka aktuali problema, kadangi minėtos formos jau yra pakankamai gerai išugdytos, o naujos priemonės dar bando įsitvirtinti visuomenėje. Birškytės 2013 m. atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad piliečių įtraukimas į biudžeto sprendimų priėmimą Lietuvoje yra lėtas ir toli gražu nebaigtas procesas. Dabartiniai metodai ir pastangos įtraukti piliečius į viešųjų sprendimų priėmimą nėra nei pakankamos, nei veiksmingos.

Nors savivaldybių atsakingi asmenys mano, kad piliečių dalyvavimas formuojant savivaldybės biudžetą yra palankus, realus dalyvavimas iš esmės apsiriboja informacijos apie jau priimtus sprendimus teikimu ar savivaldybės posėdžių viešumu. Kadangi renkama informacija apie gyventojų poreikius dažnai yra formali arba vyraujanti globali problema, kurią būtina greitai spręsti. Taip pat teikiami prioritetai brangiau kainuojantiems didesnėms projektams, kas, žinoma, nėra blogai, tačiau mažesniems projektams reikia mažiau išteklių, o galimai apčiuopiamą naudą gauna didesnė gyventojų dalis.

Piliečiai retai įtraukiami į planavimo procesus. Diskusijos su piliečiais, interviu ar nuomonės apklausos organizuojamos ir įgyvendinamos retai. Savivaldybių praktikos rodo, kad oficialūs susitikimai su gyventojais vyksta kartą per metus. Tačiau savivaldybės paskyrusios seniūnijų seniūnus, atstovus, kurie sprendžia aktualias problemas ir glaudžiai bendrauja su gyventojais. Taip pat, gyventojai gali kreiptis su prašymais, skundais, pasiūlymais į valdančiuosius atstovus, tačiau dažniausiu atveju tai vyksta aktyvių piliečių iniciatyva, tad svarbu, kad gyventojai gautų apčiuopiamą aktyvumo naudą, o ne susidurtų su vyraujančiais visuomenėje stereotipais.

Taip pat, Birškytės 2013 m. atliktame tyrime minima, kad mažai dėmesio skiriama gyventojų švietimui apie aktyvaus dalyvavimo privalumus viešajame gyvenime. Tačiau pastebima, kad pilietinis ugdymas vyksta nuo mokyklos švietimo sistemos, tai yra 9-10 klasėse vykdomos pilietiškumo pagrindų pamokos.

Per 2021 m., apklausus jaunimą (14-29 m.), nurodoma, kad daugiau nei pusė respondentų neužsiėmė aktyvia veikla ir neįsitraukė į pilietinį gyvenimą, šis tyrimas atliktas Jaunimo reikalų departamento iniciatyva (Laniauskas, 2022). Taip pat, pabrėžtina, kad tyrimas atsidūrė dviejų situacijų sankirtoje, tyrimas atliktas pandemijos metu (Covid-19), o rezultatai paskelbti Ukrainoje prasidėjusio karo metu. Tad, dabartinė geopolitinė situacija pakeitė pilietiškumo sąvokos supratimą. Nefas (2022), teigia, kad amžiaus kriterijus nėra lemiamas, būtina „galvoti apie priemones, orientuotas į skirtingo amžiaus, statuso žmonių ugdymą, kad jie būtų pilietiškesni ir save suvoktų, kaip galingą pilietinę jėgą“.

Be to, svarbus ir savivaldybių įsitraukimas per jaunimo reikalų koordinatorius ar jaunimo organizacijas, skatinant bendradarbiavimą, švietimą ir suvokimo ugdymą. Jaunimo aktyvumo Lietuvoje galimybių analizės tyrimo ataskaitos (2020) rekomendacijose, pabrėžiama, kad svarbus tikslinis finansavimas skirtas būtent jaunimo aktyvumui skatinti savivaldybėje. Taip aktyvūs jauni piliečiai gaus į jų poreikius orientuotą naudą bei darytina prielaida, kad įtrauks daugiau mokyklos bendruomenės narių ateityje. Šiai dienai dauguma savivaldybių turi atskirus specialistus – jaunimo reikalų koordinatorius, kurių atsakomybė sietina su teritorijoje gyvenančių jaunųjų piliečių švietimu, tiksliniu finansavimu, aktyvumo skatinimu.

Piliečių nedalyvavimo pilietiniame gyvenime stoką galima būtų paaiškinti komunistiniu palikimu, kai piliečių iniciatyva nebuvo pageidautina ir net baudžiama. Tad dabartiniame gyvenime dažnai vaikai yra tėvų ugdytojai, kurie naikina vyraujančius stereotipus bei šviečia apie pilietinio aktyvumo naudą. Taigi mokyklos indėlis neapsiriboja mokiniais, o plečiasi ir mokinių šeimose.

Tačiau tai gali būti ir dabartinės biurokratinės inercijos rezultatas. Piliečių dalyvavimas yra oficialiai skatinamas, tačiau indėlis neturi jokios įtakos realiems sprendimams. Taip gali kilti dėl reikiamų dokumentų pateikimo, pasitikėjimo savimi spraga dėl raštingumo ar reikiamų kompetencijų stokos.

Taigi, piliečių dalyvavimas yra esminė ne tik dalyvaujamojo biudžeto sudarymo, bet ir vietos savivaldos dalis. Be aktyvaus piliečių įsitraukimo dalyvaujamojo biudžeto sudarymas negali būti efektyvus. Bendradarbiavimo rezultatai turi ateities perspektyvų, nuo jauniausio piliečio iki jau suaugusio asmens požiūrio pasikeitimo.

1.2. Užsienio šalių praktika diegiant dalyvaujamąjį biudžetą

Dalyvaujamasis biudžetas buvo pradėtas Porto Alegre mieste Brazilijoje kaip atsakas į spartų miesto augimą ir nesugebėjimą teikti pagrindinių paslaugų savo gyventojams (Lvovna ir Votto, 2018). 1989 m., sekdamas savo demokratinėmis socialistinėmis idėjomis, naujai išrinkta Darbininkų partija apvertė sprendimų priėmimo procesą, kad piliečiai nuspręstų, kaip išleisti dalį miesto biudžeto. Šis procesas suteikė balsą vargšams, kurių interesai paprastai buvo ignoruojami. Pagrindiniai Porto Alegre dalyvaujamojo biudžeto tikslai buvo sustabdyti korupcinį viešųjų lėšų naudojimą ir perskirstyti šias lėšas neturtingoms miesto vietovėms. Kadangi pastebėtas politikų polinkis lėšas nukreipti labdaros tikslams, tad piliečių dalyvavimo jėga tapo esminiu svertu tikslams pasiekti (Fung, 2009). Tad šiuo pavyzdžiu matoma, kad aktyvių piliečių dėka, buvo patenkinti kitų mažiau vertinamų gyventojų, poreikiai, taip kuriant geresnę gyvenamąją aplinką.

Europoje, Lenkija laikoma pirmaujančia valstybe taikant dalyvaujamojo biudžeto procedūras, tai lemia teisinė bazė dėl dalyvaujamojo biudžeto visuose miestuose. Tačiau, įpareigojant nėra tikslo spręsti globalias problemas gyventojų rankomis (Kauno technologijos universitetas, 2023).

Sopotas 2011 m. pirmasis įgyvendino dalyvaujamąjį biudžetą Lenkijoje visoje miesto teritorijoje (Rytel-Warzocha, 2018). Nuo tada beveik visose Lenkijos savivaldybėse taikomas dalyvaujamojo biudžeto sudarymas. Todėl pagrindinis šios iniciatyvos tikslas – biudžetinės procedūros socializavimas vietos lygmeniu ir viešųjų lėšų panaudojimo racionalumo bei atitikimo žmonių poreikiams užtikrinimas. Dalyvaujamojo biudžeto sudarymas Lenkijoje nebuvo reglamentuotas nacionaliniu lygiu, todėl taisyklės ir procedūros yra nustatytos vietiniuose įstatymuose. Atsižvelgus į Lenkijos patirtį, matoma, kad valstybės įsitraukimas į dalyvaujamojo biudžeto vykdymą yra svarbus, kaip skatinantis ir aiškumo suteikiantis aspektas.

Taip pat, viena iš Baltijos šalių – Estija, Tartu mieste įgyvendino eksperimentinį dalyvaujamojo biudžeto modelį 2013 m. bei paskleidė gerąją praktiką viešinant proceso sudarymą piliečiams (Department of Public Relations in Tartu City Government, 2021). Tartu piliečiai galėjo nuspręsti, kaip jų miestas turėtų išleisti 200 tūkst. Eur, tai yra apie 1 proc. kitų metų investicijų biudžeto.

Tartu iškėlė tris dalyvaujamojo biudžeto sudarymo tikslus: gerinti miesto biudžeto ir jo formavimo proceso supratimą, skatinti bendradarbiavimą tarp bendruomenių ir rasti praktinius problemų sprendimus mieste, įgyvendinant piliečių idėjas. Kiekvienas pilietis gali pristatyti idėją, tačiau kriterijai yra tokie, kad ji turi būti kvalifikuota kaip investicija (žaidimų aikštelė, supynės, suoliukai, erdvės ir kt.), o realizavimo kaina neviršytų 100 tūkst. Eur. Kiekvienais metais mažiausiai dvi idėjos išplėtos į projektus, kurių bendras biudžetas – 200 tūkst. Eur. Idėjos turi būti susietos su Tartu miestu, skirtos viešam naudojimui ir naudingos paprastiems piliečiams. Tad vertinant nedidelės šalies įgyvendinimą, galime teigti, kad dalyvaujamojo biudžeto vykdymas yra įmanomas.

Žinoma, bet koks proceso vykdymas neišvengimas be klaidų. Daugiau nei prieš 20 metų pradėto proceso patirtis Italijoje nebuvo tokia džiuginanti (Kauno technologijos universitetas, 2023). Pirmuosius aštuonerius metus nuosekliai augęs, dėl įvestų apribojimų teikiams projektams, 2009-2014 m. laikotarpiu dalyvaujamojo biudžeto populiarumas ženkliai smuko. Taip pat, šiuo laikotarpiu dalyvaujamasis biudžetas tapo politiniu įrankiu, tačiau padėties pasikeitimui turėjo įtakos politinės permainos bei keli sėkmingai įgyvendintų projektų pavyzdžiai, kurie sparčiai pasklido užkrėsdami gerąją patirtimi kitas Italijos savivaldybes.

Sudaręs teisinę bazę pilietinio dalyvavimo sąlygoms užtikrinti, priimti teisėtai sprendimus pirmasis buvo Toskanos regionas (Open Policy Making: Work in Progress, 2009). Šios dalyvavimo teisės suteikiamos visiems gyventojams, įskaitant užsienio piliečius ir tuos, kurie laikinai gyvena Toskanoje dėl darbo ar studijų. Atsakomybė už viešųjų diskusijų organizavimą, įstatymo įgyvendinimo užtikrinimą ir priežiūrą buvo patikėta naujai sukurtai nepriklausomai regiono valdžiai.

Taip pat analizuojant literatūrą, tarsi ryškėja besiformuojanti atskira dalyvaujamojo biudžeto rūšis – žaliasis dalyvaujamasis biudžetas. Literatūroje apibūdinamas, kaip šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijų mažinimą ir rajonų atsparumą klimato kaitos poveikiui, aplinkos apsaugos srities finansavimas (Vinogradova, 2022).

Ieškant gerosios partijos pavyzdžių literatūroje, žaliojo biudžeto formavimo principus galima rasti Portugalijos sostinėje – Lisabonoje, kuri apibūdinama, kaip proceso vykdymo ir sudarymo lyderė (OECD, 2022). Daugiau dėmesio skiriama tvarumui, projektams, kurie padeda kurti „žaliuosius miestus“. 2020-2021 m. iškeltas tikslas lėšas nukreipti būtent žaliajam miestui siūlomoms iniciatyvoms. Į tikslo įgyvendinimą įtraukiami Lisabonos savivaldybės gyventojai nuo 16 metų, mieste registruotos įmonės, nevyriausybinės organizacijos, bendruomenės.

Anglies emisijos sumažinimo iki 40 proc. tikslas buvo pasiektas 2016 m., tad dabar iškeltas ambicingesnis – sumažinti anglies dioksido kiekį 60 proc. iki 2030 m. (European Union, 2020). Lisabonos tvarumą sąlygojantys veiksniai yra tai, kad net 85 proc. gyventojų gyvena šalia žaliųjų miesto erdvių, parkų, didėja skaičius želdinių, sodinamų medžių. Be to, skatinamas tvarus vartojimas, auga įkrovimo stotelių, elektromobilių skaičius, skatinamas viešojo transporto naudojimas už prieinamą kainą – 1 Eur visai dienai. Taip pat, diegiami sprendimai mažinantys potvynių skaičių, ekologinių ūkių skatinimas naudoti lietaus vandenį, natūralų kompostą, siekiant riboti išmetamų atliekų kiekį, o organines atliekas naudingai panaudoti.

2018 m. tarp svarbiausių naujovių Europoje, pristatyta „City Finance Lab“ svetainė, kaip pagalbinė priemonė ieškant naujų finansinių klausimų sprendimo būdų, susijusių su anglies dioksido išskyrimą į aplinką mažinančiais veiksniais, skatinant tvarias ir socialiai atsakingas iniciatyvas (South Pole, 2019). Ši platforma tai bendradarbiavimo aplinka, kuri teikia techninius patarimus, tai apima analizę ir atitinkamų vykdomų gairių pateikimą, nustatomi veiksmų etapai, potencialūs partneriai ir investuotojai (EIT Climate-KIC, n. d.). Be to, tai davė apčiuopiamos naudos ekologiškos infrastruktūros, klimato kaitos stabdymo veiksmų pritaikymo projektams, vertino reikiamus resursus, panaudojimo ir efektyvinimo galimybes, rizikas. Tad šiuo pavyzdžiu galime nustatyti, kad vieninga platforma, sistema, sutelkia visas reikiamas kompetencijas vienoje vietoje.

Taip pat, vykdymui paskirta miesto komanda sugebėjo aktyviai identifikuoti naujus tolesnio piliečių įtraukimo būdus. Akcentuojant kompiuterinio raštingumo problemą, atkreiptas dėmesys į vyresnio amžiaus, neįgaliuosius žmones ar atvykėlius bei sunkumų turinčius. Siekiant įtraukti visus gyvenančius asmenis atrasta įvairių sprendimo būdų: sistema trumposiomis žinutėmis, važinėjantys balsavimo autobusai, kuriuos vėliau pakeitė dviračiai (Centre for public impact, 2021). Taigi matoma, kad svarbu ieškoti sprendimų pritaikytų visoms socialinėms grupėms, taip įtraukiant daugiau gyventojų. Šioje vietoje galima atsižvelgti į jau įdiegtas priemones vykdant visuotinius rinkimus šalyje, pritaikant dalyvaujamojo biudžeto vykdymui.

Siekiant įtraukti jaunimą, buvo pradėtas Lisabonos mokyklų žaliųjų dalyvaujamųjų biudžetų bandomasis projektas (Cabannes, 2021). Be to, kai kurie patvirtinti dalyvaujamojo biudžeto projektai savaime yra skirti padėti integruoti nepalankioje padėtyje esančias grupes į visuomenę. Pavyzdžiai apima verslumą, mokymus, kursus žmonėms su negalia arba socialinių mažumų bendruomenės narių įtraukimą, ne tik infrastruktūrinius sprendimus. Taigi reikėtų įvertinti galimybes vykdyti ne tik su infrastruktūros plėtimu susijusius projektus, bet ir apimti įgūdžių lavinimo, renginių organizavimo ar kitų kūrybinių dirbtuvių iniciatyvas, integruojant į dalyvaujamojo biudžeto vykdymą. Šioje vietoje darant prielaidą, kad padidės projektų kiekis, įtrauktų gyventojų ir bendruomenių skaičius, kadangi infrastruktūros plėtimas ir taip aktyviai vykdomas Lietuvoje.

Taip pat, aktyvus žaliojo dalyvaujamojo biudžeto vykdymas matomas Škotijoje. Iškeltas tikslas pereiti prie „Net Zero“ iki 2045 m., vienas iš būdų, Škotijai pasiekti tikslą yra įtraukti daugiau žmonių dalyvauti priimant sprendimus, suteikiant daugiau įtakos piliečiams, bendruomenėms ir aplinkai. „Net Zero“, lietuviškai – grynasis nulis reiškia, kad „įvairių atliekų kiekis turi būti subalansuotas taikant numatytas schemas, skirtas kompensuoti lygiavertį šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijų kiekį iš atmosferos, sodinant medžius, žaliosios energijos gaminimas, technologijų naudojimas, išmetamųjų dujų surinkimas ir saugojimas“ (Government Property Agency, 2022). Tad vertinant šią iniciatyvą, matoma, kad gyventojas gali prisidėti ir prie globalių sprendimų proceso bei tapti sveikesnio gyvenimo dalimi, žiūrint plačiau už gyvenamo kiemo ribų.

Be to šalyje įdiegtas atpažinimo antspaudas ir žaliosios naudos ženklelis pripažįstantis dalyvaujamojo biudžeto veiklą, kuri teigiamai prisidėjo prie gamtos išsaugojimo plano vykdymo. Tam, kad gauti ženklą, projekto tema turi atitikti žaliojo biudžeto koncepciją, susijusią su klimato kaitos švelninimu, anglies pėdsakų mažinimu, skatinti fizinį ekologiškumą, užtikrinti, kad projektui reikalingi ištekliai yra tvarūs ir ekologiški. Šio ženklavimo įdiegimas, tarsi žyma, kuri atpažįstama kiekvieno gyventojo, taip skatinant jų plėtimą ir bendrą gyvenamosios aplinkos kūrimą.

Skatinat žaliojo dalyvaujamojo biudžeto vykdymą šalyje, sukurtas informacinis tinklalapis, kuriame randama visa reikalinga informacija. Taip pat pateikiami informatyvūs projektų pavyzdžiai, padėsiantys lengviau orientuotis:

1. Socialinės atskirties mažinimo projektai. Sprendimai pritaikyti specialius poreikius turintiems asmenims. Kraštovaizdžio kūrimas pritaikytas neįgaliesiems, dviračiai, treniruokliai, takai, viešasis transportas.
2. Energijos tausojojo projektai. Alternatyvių šildymo sistemų įrengimas, elektros lempučių pakeitimas LED sprendimais, elektrinių įrengimas (saulės, vėjo).
3. Atsakingo vartojimo projektai. Zero waste produktai ir paslaugos, tinkančios visai bendruomenei. „Zero waste“ terminas lietuviškai verčiamas, kaip „nulis atliekų“, tai yra atsakinga gamyba išsaugojant visus reikiamus išteklius, daugkartinis naudojimas, perdirbimas, saugus žmonių

sveikatai atliekų naikinimas (Zero Waste International Alliance, 2018). Skatinami bendruomenės daržai, sodai, namų ūkiai. Kulinarijos projektai, kuriuose mokoma apie energijos mažinimą gaminant maistą ir apie mitybos pokyčius, kurie gali turėti įtakos aplinkai. Be to akcentuojamos apsikeitimo galimybės, nuoma, dalinimasis.

Akivaizdu, tikslingo dalyvaujamojo biudžeto tinklalapio įdiegimas, sąlygoja konkrečios informacijos pateikimą, pasiekiant kuo daugiau žmonių. Įvedant į naršyklės paiešką randami visi reikiami duomenis, nesiblaškant tarp galybės informacinio turinio kiekio, įgyvendinimo galimybės bei pavyzdžiai ar geroji patirtis. Taip pat toks puslapio įdiegimas motyvuoja, dėl taupomo laiko ar konsultacinių asmenų suradimo.

Analizuojant žaliojo dalyvaujamojo biudžeto vykdymą, susidaro prielaida, kad tai skatina tik su klimato kaita susijusių problemų sprendimą. Tačiau svarbu išskirti ir kitus šio proceso privalumus tokius, kaip aktyvus visuomenės švietimas, požiūrio keitimas. Be to vienija gyventojus, piliečiai gali bendruomeniškai prisidėti prie geresnės, švaresnės visuomenės ateities, tapti jos dalimi. Taip pat, skatina kūrybines idėjas apie vietos klimato kaitos galimybes, supratimą apie tvarius projektus.

Be to, apžvelgiant 2021 m. atlikto tyrimo apie Klužas-Napoka, Rumunijos mieste vykdomus žaliojo dalyvaujamojo biudžeto projektus pastebimas, kad 2017-2019 m. bendrai teikiamų projektų skaičius mažėja (Gherghina ir Tap, 2021). Tačiau reikalavimus atitinkančių žaliojo dalyvaujamojo biudžeto projektų kiekis nuo bendro tinkamų finansuoti iniciatyvų skaičiaus yra panašus – maždaug 15 proc. visų teikiamų projektų. Tai rodo stabilią gerai išplėtotų ekologiškų projektų, pateiktų dalyvaujamojo biudžeto sudarymui, dalį. Kartu pastebima, kad iš 86 pateiktų projektų daugiau nei pusė neatitiko atrankos kriterijų. Tai reiškia, kad gyventojai turi daug idėjų, susijusių su žaliosios aplinkos kūrimu, tačiau dažnai dėl tam tikrų resursų trūkumo, nėra pakankamai išplėtos.

Tad atkreipiant dėmesį į žaliojo dalyvaujamojo biudžeto pavyzdžius, galime pastebėti ir globalių problemų, tokių kaip klimato kaita, sprendimo būdų galimybes. Informacinių faktorių vaidmuo, susidarantis reprezentuojant miesto tikslinį įvaizdį skaitmeninėje erdvėje, gyventojų suvokime, jo paties mieste ir į aplinką orientuotų elgsenos nuostatų formavimas yra pakankamai didelis (Vukovic, Mityagin ir Drozhzhin, 2020). Dėl šios priežasties žaliojo miesto sprendimai turėtų būti diegiami vadovaujantis išmaniojo miesto bendrąją koncepciją, o žodyje išmanus telpa tvarus, atsakingas.

Taip pat, analizuojant užsienio literatūrą, pastebima geroji dalyvaujamojo biudžeto vykdymo patirtis mokyklose. Niujorko Participatory budgeting project, (n. d.) organizacija išskiria ne tik mokinių įtraukimą. Mokyklos, įtraukusios platesnes mokyklų bendruomenes į procesą, praneša apie didesnę šeimų ir tėvų įsitraukimą į mokyklos veiklas. Mokinių ugdymas, kad jie gali priimti svarbius sprendimus balsuodami ir propaguodami, taip pat persikėlė į šeimas. Šis procesas sąlygojo didesnę pritariančiųjų tėvų balsų ir daugiau tėvų lyderių įsitraukimą, todėl šeimos narių dalyvavimas tapo dar stipresniu mokyklos bendruomenės svertu.

Tačiau šiame procese matomas ir valstybės įsitraukimas. Amerikos federaliniai įgaliojimai reikalauja, kad pedagogai dalyvautų tobulinimo plano rengime ir įgyvendinime. Federaliniai įgaliojimai taip pat teikia pirmenybę šeimos dalyvavimui ir nustato bei skatina mokinių ir šeimų galimybes bendradarbiauti mokyklose. Tad valdžia tarsi įpareigoja, bet tuo pačiu ir skatina tarpusavio ryšį, nedarant prievartos.

Phoenix Union High School District yra viena didžiausių ir progresyviausių rajono vidurinių mokyklų Jungtinėse Amerikos Valstijose švietimo organizacija, kuri 2020 m. nusprendė persvarstyti mokyklų saugumo poreikius ir suteikti daugiau iniciatyvos. Tam, kad į dalyvaujamojo biudžeto procesą būtų įtraukti ne tik mokiniai, bet ir mokyklos administracija bei tėvai, skirta pinigų suma buvo išdalinta išvardintoms grupėms, taip suteikiant atsakomybės galią visai mokyklos bendruomenei.

Išskiriant mokinių prioritetus pastebėta, kad projektai susiję su geriamojo vandens būtinumu. Atsižvelgiant į sveikatą svarbu įrengti poilsio erdves, be to praleidžiant ilgą laiką suole jie turi būti patogūs ir ergonominiai. Taip pat mokiniams svarbus estetiškas vaizdas, pakeistos mokyklos pavadinimo iškabos, sukurti individualūs marškinėliai (Lieberman, 2023).

Be to, pastebėta, kad dalyvaujamojo biudžeto metu užsimezgė daugiau tarpusavio draugysčių įvairiuose klasėse bei tarp mokinių ir mokytojų. Mokiniai pastebėjo, kad programos vykdymas paskatino labiau pasitikėti savimi, bendrauti ir diskutuoti, mokėti išreikšti savo nuomonę be baimės (Participatory budgeting project, 2017).

Tad nagrinėjant pastebima, kad dalyvaujamojo biudžeto vykdymas apima ne tik įrenginių pastatymą fiziškai, o procesas sąlygoja ir įgūdžių ugdymą. Dalyvaujamasis biudžetas yra paprastas įrankis, galintis patenkinti mokytojo, šeimos ir mokinių įsitraukimo reikalavimus, o svarbiausia ugdyti pilietinę savimonę. Apie dalyvaujamojo biudžeto sklaidą Lietuvos mokyklose plačiau nagrinėjama 1. 4. poskyryje.

Susipažinę su dalyvaujamojo biudžeto sampratą bei gerąja užsienio praktika, svarbu įvardinti vykdymo etapus, galimybes bei suprasti, kokių principų eiliškumu remiantis vykdomas procesas. Sintomer, Herzberg ir Rocke (2008), atlikę mokslinių tyrimų analizę, pateikė vyraujančius dalyvaujamojo biudžeto modelius:

1. Porto Alegre pritaikytas Europai. Orientuotas į atskirus aktyvius piliečius kaip bendruomenės pirmininkai, kurie dalyvauja diskusijose, vėliau teikia projektus, tada miesto taryba reitinguoja pagal savo nustatytus kriterijus, o sprendimų priėmimo galia faktiškai priklauso piliečiams.

2. Organizuotų interesų grupių dalyvavimas. Įtraukia nevyriausybinės organizacijas, valstybinės organizacijas ir privatų sektorių, savivaldybių lėšos tik iš dalies prisideda, pritraukiamos investicijos iš kitų šaltinių, tarptautinio bendradarbiavimo. Modelyje vietos valdžios įsitraukimas yra ribotas apimantis, tik dalinį finansavimą, tad neskatina pasitikėjimo.

3. Bendruomenės lėšos vietos ir miesto lygmeniu. Sprendžiamas bendruomenės lėšų panaudojimas, savivaldybė tik gali prisidėti, tad lemiamas sprendimas yra specialiai suorganizuoto komiteto, kuris reguliariai vykdo susitikimus su gyventojais. Ribotų lėšų grėsmė, kadangi bendruomenės lėšos apima tik bendruomenės ir kitų remiančių organizacijų lėšas.

4. Privataus ir viešojo sektorių bendradarbiavimas. Svarstymas sutelktas į konkrečius projektus, finansuojamus viešosios ir privačios partnerystės lėšomis. Bendradarbiaudami savivaldybių lygmeniu, siūlo ir įgyvendina idėjas. Modelis numato privačių lėšų investavimo galimybes, taip sutelkiant daugiau piliečių bei įgyvendinant didesnės apimties iniciatyvas.

5. Dalyvavimas artimoje aplinkoj. Diskusija pagrįstas procesas, vietos administracija gali apibendrinti gyventojų pasiūlymus, svarstymus ir pasirinkti tas idėjas bei pasiūlymus, kurie palaiko jų interesus. Šiame modelyje kyla kriterijų nustatymo grėsmė, kad politikai gali spręsti sau palankų poreikį, taip atmetant potencialius visuomenei projektus.

6. Konsultacijos viešųjų finansų klausimais. Taip pat, gyventojai susirinkimo metu išreiškia nuomones, pageidavimus ir siūlymus vietos administracinei valdžiai, pagal išreitinguotus procesus galimai priimami sprendimai. Tai tarsi pritarimo viešiesiems sprendimams ieškojimas, tačiau gyventojų įtraukimas apsiriboja tik diskusija.

Analizuojant jau vyraujančius modelius, atkreiptinas dėmesys, kad nėra vieno idealiai tinkančio Lietuvai plano. Tad daroma prielaida, kad būtina vertinti dalyvaujamojo biudžeto įgyvendinimą užsienio valstybėse ir prisitaikyti kiekvieno modelio gerąsias savybes atsižvelgus į šalies unikalumą. Pavyzdžiui, galutinio sprendimo galia paliekama piliečiams (Porto Alegre modelis), įtraukiamos bendruomenės (Organizuotų interesų grupių modelis), sudaroma galimybė bendruomenėms prisidėti savomis lėšomis (Bendruomenės lėšos vietos ir miesto lygmeniu modelis), be to pritraukti privačiųjų sektorių lėšas (Privataus ir viešojo sektorių bendradarbiavimo modelis), organizuoti diskusijas, susitikimus (Dalyvavimas artimoje aplinkoje ir konsultacijos viešųjų finansų klausimais modeliai), taip išgryninamas procesas bei pritraukiamos papildomos lėšos iniciatyvų įgyvendinimui.

Taigi, užsienio šalių patirtis ne tik skatina, bet ir suteikia platesnį požiūrį bei teikia naujų minčių dalyvaujamojo biudžeto proceso vykdymui. Italijos pavyzdys skatina sėkmingų pavyzdžių sklaidą, tam, kad gyventojai dalintųsi gerąja patirtimi bei drąsintų kuo daugiau piliečių dalyvauti vietos savivaldos gyvenime. Svarbu atsižvelgti į jauniausių asmenų ugdymą, kaip vieną iš grandies dalių, kuri ateityje bus aktyvesnė ir gerins aplinką, kurioje gyvena ar net pakeis nusistovėjusius tėvų stereotipus. Be to modelių vyraujančių modelių analizė ir sisteminimas sudaro sąlygas dalyvaujamojo biudžeto proceso plėtrai, taip išskiriant didžiausią naudą teikiančias priemones, siekiant sukurti savitą efektyviai veikianti Lietuvoje modelį.

1.3. Dalyvaujamojo biudžeto procesas Lietuvos savivaldybėse

Dalyvaujamasis biudžetas Lietuvoje atsirado visai neseniai. 2018 m. Alytaus miesto savivaldybė pirmoji įgyvendino dalyvaujamąjį biudžetą Lietuvoje (Transparency International, 2022). Atsižvelgus į užsienio šalių patirtis suteikiant gyventojams teisę patiems nuspręsti dėl tikslingo ir racionalaus programai skirtų biudžeto lėšų panaudojimo, pradėjo vykdyti Alytiškių iniciatyvas.

Dalyvaujamojo biudžeto sklaida apėmė ir Lietuvos savivaldybes, kurios susidomėjo ne tik įtraukti gyventojus į įvairias bendruomenines, organizacines, dalyvaujančias veiklas, bet ir suteikti aktyvumo sudarant prielaidą dalyvauti sprendimų priėmimo procese. Yra daug kliūčių aktyviam piliečių įsitraukimui į biudžetą. Kai kurios kliūtys yra objektyvios ir sunkiai pakeičiamos. Prasmingam dalyvavimui būtina, kad piliečių pasiūlytos iniciatyvos būtų realiai įgyvendinamos, apčiuopiamos.

Masaitienės (2021) teigimu „dalyvaujamasis biudžetas – tai demokratinis įrankis gyventojams paprastomis formomis ir natūraliai įsitraukti į vietos reikalų sprendimą“. Tai įrankis ne tik vietos gyventojams, bet ir savivaldybei vykdančią savo funkcijas, geriau įsiklausant į gyventojų poreikius“.

Taip pat, dalyvaujamojo biudžeto vykdymas ir įgyvendinimas Lietuvoje nėra teisiškai reglamentuotas. Savivaldybės turi teisę vykdyti dalyvaujamąjį biudžetą, tačiau vykdymas paliekamas savarankiškai savivaldybės interpretacijai. Konstitucijos 121 straipsnyje yra numatyta, kad „savivaldybės sudaro ir tvirtina savo biudžetą. Savivaldybių tarybos turi teisę įstatymo numatytose ribose ir tvarka nustatyti vietines rinkliavas, savo biudžeto sąskaita savivaldybių tarybos gali numatyti mokesčių bei rinkliavų lengvatas“ (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Tad valstybės įsitraukimas į programos vykdymą šiai dienai yra minimalus, o konkrečių taisyklių nustatymas išlieka iššūkiu.

Tačiau, Dvorak (2019) akcentuoja, jog remiantis Vietos savivaldos įstatymo 4-tuoju straipsniu, kuris reglamentuoja, kad „savivaldybės sudaro sąlygas vietos gyventojams tiesiogiai dalyvauti planuojant ir įgyvendinant savivaldybės sprendimus“ (Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymas, 2022), vietos gyventojai gali įsitraukti į sprendimų priėmimus, rengiant projektus bei prisidėti prie kitų pilietinių iniciatyvų skatinimo, kurios apibrėžiamos kaip dalyvaujamasis biudžetas, nevyriausybinių ar bendruomeninių veiklos. Tačiau, kaip ir minėta anksčiau dažnai tai išlieka tik formalumas, pristatant viešai jau priimtus sprendimus, paliekant išsakytos nuomonės ar pateikiamų pasiūlymų laisvę.

Sistemiškai išanalizavus Konstitucinio teismo praktiką ir mokslinę literatūrą, galima išskirti savivaldybės biudžeto požymius, tai:

1. Universalus finansinis planinis teisės aktas, kurio rodikliai apima visas savivaldybės socialinės ekonominės veiklos sritis. Todėl sekantys finansiniai planiniai aktai yra siauros tikslinės paskirties;

2. Pagrindinis pinigų fondas, kadangi pagal Biudžeto sandaros įstatymą biudžeto pajamos ir asignavimai gali būti tik piniginės lėšos;

3. Pagrindinis koordinacinio pobūdžio savivaldybės finansinis planinis aktas, turintis prioritetą prieš kitus, kurie yra sudaromi vadovaujantis biudžetu;

4. Finansinis planinis aktas, turintis teisės akto galią. Todėl jo tinkamas vykdymas yra užtikrinamas valstybės prievarta;

5. Kaip konstatavo Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 m. lapkričio 13 d. sprendime biudžetas (kaip teisės aktas) – tai „terminuotai galiojantis ir terminuotai taikomas įstatymas“;

6. Pagrindinė biudžeto paskirtis – suformuoti pagrindinį savivaldybės pinigų fondą, sudarantį savivaldybės veiklos finansinį pagrindą. Kaip numato Biudžeto sandaros įstatymo 3 straipsnis nacionalinio biudžeto asignavimai gali būti naudojami valstybės ir savivaldybių funkcijoms atlikti.

Transparency International Lietuvos skyriaus atliktos apžvalgos metu paaiškėjo, jog didžiausi iššūkiai, su kuriais susiduria savivaldybės įgyvendinant dalyvaujamąsias iniciatyvas, yra kokybiško gyventojų įsitraukimo problema. Kylanti rizika dėl padidėjusių kainų neįgyvendinti projektus ar technologijų trūkumas stabdo piliečių aktyvumą. Birškytės (2013), atliktame tyrime nurodo, kad svarbiausia kliūtis – laisvai pasirenkamų lėšų trūkumas.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė aktyvina piliečių dalyvavimą tiek nacionaliniu, tiek regioniniu lygmeniu ir pateikia piliečių dalyvavimo svarbos kriterijus:

1. Įsitraukiantis pilietis daugiau sužino apie valstybėje vykstančius procesus;
2. Dalyvaujantis pilietis yra ir jaučiasi išgirstas;
3. Galimybė spręsti sau, savo aplinkai ir visuomenei aktualias problemas;
4. Piliečių įsitraukimas padeda priimti kokybiškesnius, pagrįstus, visuomenės lūkesčius, atitinkančius sprendimus;
5. Prisidedama prie nacionalinių ilgalaikių strategijų įgyvendinimo;
6. Auga pasitikėjimas bendrapiliečiais, institucijomis ir valstybe;
7. Prisidedama prie valstybės pažangos ir demokratijos stiprinimo (Lietuvos Respublikos Vyriausybė, 2022). Tad matomas valstybės skatinimas, supratimas ir palaikymas aktyvaus piliečio, bendrąja prasme.

Anot Žemgulytės, Murajovo ir Dunčikaitės, (2021), 2021 m. duomenimis iš 60-ties Lietuvos savivaldybių 22 įgyvendino dalyvaujamąjį biudžetą. Tai yra kas trečia savivaldybė Lietuvoje ir tris kartus daugiau nei 2020 m. (2020 m. tik 8 savivaldybės įgyvendino dalyvaujamąjį biudžetą). O per 2021 m. bendrai išleista beveik 5 mln. Eur projektų įgyvendinimui, kurių vieno vertė svyruoja nuo 8 iki 350 tūkst. Eur.

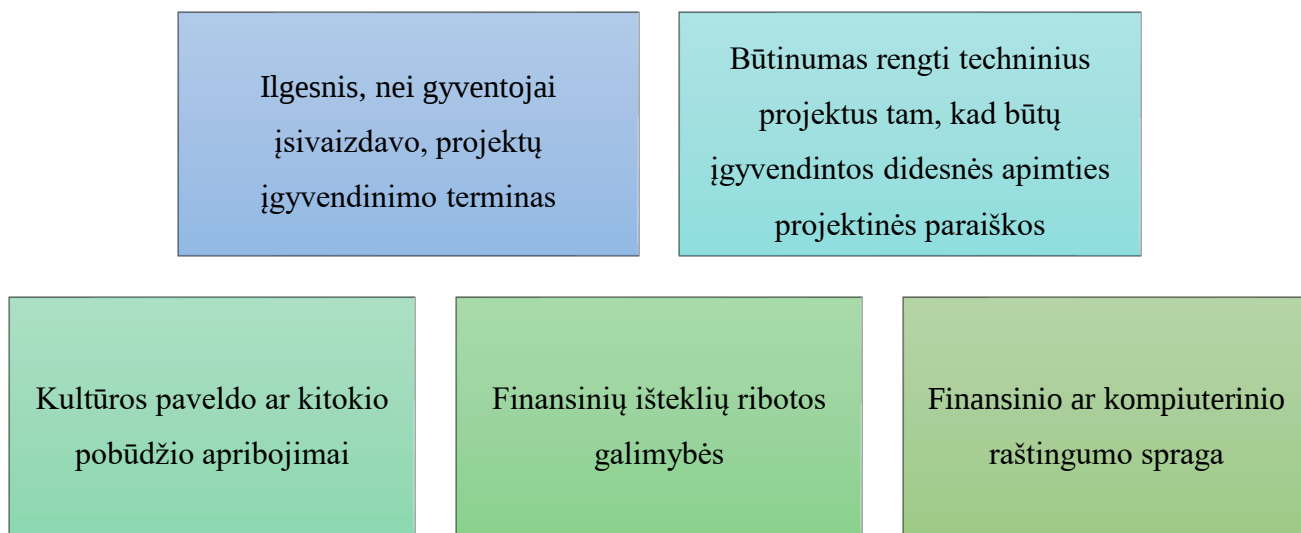
Atlikus savarankišką savivaldybių tyrimą, informaciją galima papildyti. Iki 2024 m. pradžios 52 savivaldybės skelbia informaciją viešai prieinamose puslapiuose apie gyventojų, bendruomenių ar

piliečių iniciatyvas skirtas gyvenamajai aplinkai ir infrastruktūrai gerinti, tačiau 8 savivaldybės (Druskininkų, Joniškio rajono, Kauno miesto, Molėtų rajono, Pasvalio rajono, Šalčininkų rajono, Šilutės rajono, Širvintų rajono) neįgyvendina dalyvaujamojo biudžeto. Tad vertinant, per 3 metus nuo ankstesnio tyrimo į dalyvaujamojo biudžeto procesą įsitraukė net 30 savivaldybių, darant prielaidą, kad programos vykdymas yra efektyvus ir naudą generuojantis procesas.

2021 m. gegužės 19 d. vykusiame Seimo laikinosios Pilietinio dalyvavimo ir bendruomeniškumo skatinimo grupės posėdyje Vidaus reikalų ministerijos Viešojo administravimo ir vietos savivaldos politikos grupės vyresnioji patarėja Dalia Masaitienė informavo, kad Vidaus reikalų ministerija bendradarbiaudama su Lietuvos savivaldybių asociacija ir Transparency International Lietuvos skyriumi sieks lyderystės ir vykdys aktyvią veiklą, įgyvendinant dalyvaujamojo biudžeto priemonę savivaldybių praktikoje.

Planuojama ieškoti galimybių sukurti valstybiniu lygiu gaires, skirti papildomo finansavimo iš valstybės biudžeto lėšų bei skleisti ir labiau viešinti įgyvendintų projektų pavyzdžius skatinant pilietinį dalyvavimą. Tačiau Muravjovas (2024), apgailestavo, kad šios kadencijos vyriausybė nesuteikė dėmesio korupcijos prevencijai, tuo pačiu neteikė prioriteto gyventojų įsitraukimą į sprendimus supratingumo didinimui. Tad įvertinus dabartinį įtraukimą, kai didžioji dalis Lietuvos savivaldybių jau vykdo ir savarankiškai tobulina procesą, įvedus valstybiniu lygiu taisykles gali kilti grėsmė dėl efektyvaus dalyvaujamojo biudžeto vykdymo.

Dalindamasi gerąja patirtimi Alytaus miesto savivaldybės administracijos Finansų ir investicijų skyriaus vedėja Rinkevičiūtė (2021), nurodo, kad „tvarkos aprašas nuolat tobulinamas, nes siekiama optimizuoti projektų įgyvendinimo procesą“. Taip pat, skyriaus vedėja pastebi, kad stebint procesą, teikiamų paraiškų kiekis mažėja, tendencingai blėsta ir gyventojų entuziazmas. Jos nuomone, tokiam sumažėjimui įtakos turi įvairios priežastys (žr. 2 pav.).

Šaltinis: Lietuvos respublikos Seimas (2021)

2 pav. Gyventojų aktyvumo mažėjimo priežastys, dalyvaujamojo biudžeto procese

Nusitęsęs vykdymo terminas, sąlygoja motyvacijos išblėsimą, kadangi vyraujančios su projektu susijusios procedūros, dažnu atveju gyventojams yra nežinomos (techniniai projektai, sąmatos, viešieji pirkimai, leidimų gavimas).

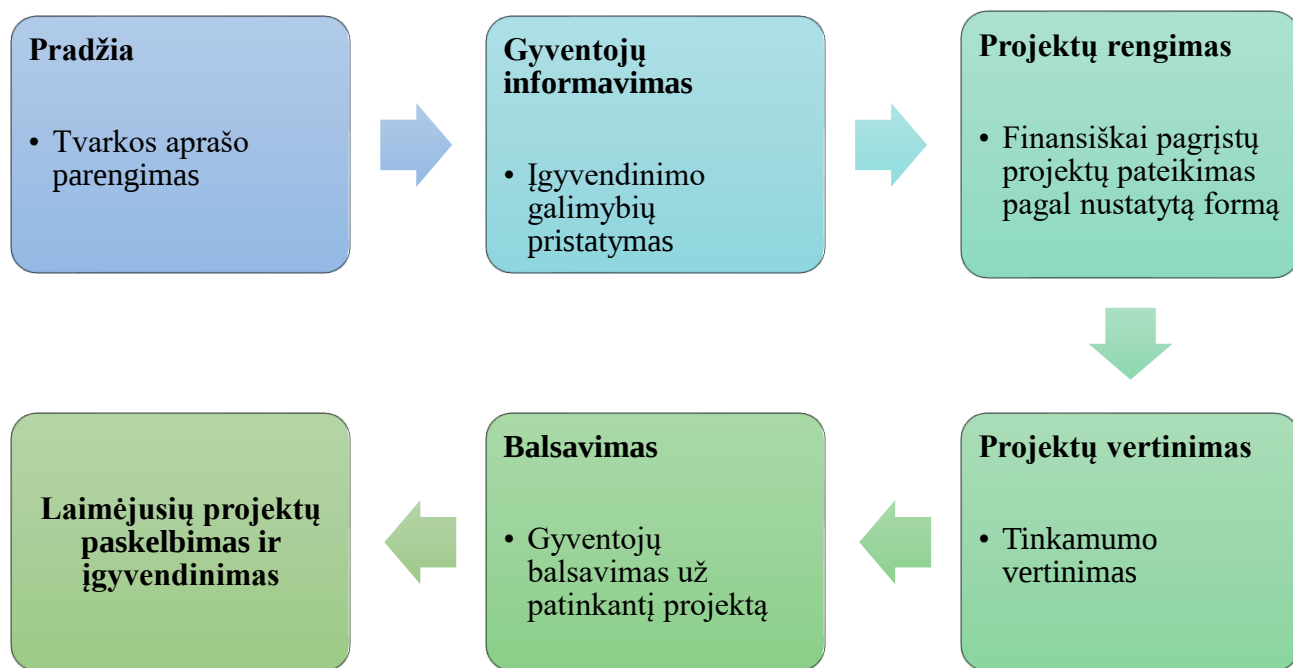
Norint įgyvendinti didelės apimties projektą būtinas techninis projektas, o tai sąlygoja tam skirtų kompetencijų būtinumą. Techninis projektas apima „normatyvinių statybos techninių dokumentų nustatytos sudėties dokumentų, kuriuose pateikiami statytojo sumanyto statinio sprendiniai (statinio projekto dalys, skaičiavimai, brėžiniai), skirtų statybą leidžiančiam dokumentui gauti, statybai vykdyti ir statybos užbaigimo procedūroms atlikti, visumą“ (Lietuvos Respublikos statybos įstatymas, 1996). Tai reiškia, kad gyventojas turintis idėją, ne visada pats gali atlikti visus reikiamus etapus, o tam pasitelkti papildomus kompetentingus bei svarbu suinteresuotus asmenis, pavyzdžiui projektuotojus, architektus, geodezininkus.

Taip pat proceso metu iškilę nenumatyti reiškiniai, kai lūkesčiai neatitinka tikrovės. Tokie kaip specifinis reljefas, teisinis teritorijos statusas, kultūros paveldo ar kitokio pobūdžio apribojimai, stabdo arba išvis naikina projekto įgyvendinimo galimybę. Tačiau pabrėžtina, kad pati idėja lieka ir gali būti įgyvendinta kitoje savivaldybės teritorijos vietoje. Pastebima, kad tokiu atveju negalima iniciatyva tais pačiais metais neįgyvendinama, o paliekama teisė autoriui spręsti dėl kitų metų teikimo. Pavyzdžiui, numatytas vaikų žaidimų aikštelės projektas vietoje, kurioje paaiškėjo, kad nėra laisvos valstybinės žemės, tad tokia iniciatyva gali būti įgyvendinta kitoje teritorijoje.

Tačiau, nepaisant gana plataus pritaikymo spektro, dalyvaujamojo biudžeto sudarymas taip pat sukėlė tam tikrų ginčų. Viena vertus, dalyvaujamojo biudžeto sudarymas padeda savivaldybėms padidinti biudžeto skaidrumą ir būti labiau atskaitingoms. Kita vertus, dalyvaujamojo biudžeto

sudarymas buvo kritikuojamas dėl jo veiksmingumo ir jo keliamos rizikos, kadangi tai sudaro prielaidą tik rekomendacinio pobūdžio išlaidų sąrašui (Lietuvos Respublikos seimas, 2021).

Žemgulytė ir kt. (2021) bendradarbiaudami su Transparency International Lietuvos skyriumi, išgrynino pagrindinius dalyvaujamojo biudžeto žingsnius (žr. 3 pav.), kurie atspindi savivaldybių puslapiuose ir parengtuose dokumentuose. Taip pat apibūdina visą dalyvaujamojo biudžeto įgyvendinimo procesą savivaldybėse.

Šaltinis: Sudaryta pagal Transparency International Lietuvos skyriaus duomenis, 2021

3 pav. Pagrindiniai dalyvaujamojo biudžeto žingsniai

1. Pasiruošimas – parengiamas ir patvirtinamas tvarkos aprašas, kuriame apibrėžiamas dalyvaujamojo tikslas, pagrindiniai uždaviniai ir nustatomos dalyvaujamojo biudžeto įgyvendinimo taisyklės, pateikiami esminiai reikalavimai, numatomos atsakomybės, etapai. Tvarkos aprašus rengia kiekviena savivaldybė pagal numatomus prioritetus ir tikslus, vietos unikalumą.

2. Gyventojų informavimas – savivaldybės gyventojams pristatomos įgyvendinimo galimybės. Savivaldybės publikuojamas kvietimas, kuriame nurodami projektų idėjų pasiūlymų pateikimo gairės, konsultaciniai asmenys, svarbiausia informacija bei tikslinė grupė, terminai. Dažniausiai pasitelkiama per socialines erdves, oficialias savivaldybių svetaines, retais atvejais radijo laidomis. Taip pat, žinia skleidžiama per bendruomenės atstovus, seniūnus ar seniūnaičius. Šioje vietoje labai svarbu pradedant įgyvendinti procesą, tinkamai skleisti žinia, rekomenduotina atlikti tikslinius kontaktinius susitikimus informuojant gyventojus.

3. Projektų idėjų rengimas – teikiamos projektų idėjos atitinkančios tvarkos apraše pateiktus būtinuosius reikalavimus, finansiškai pagrįstos pagal savivaldybės patvirtintą formą (pavyzdžius žr. 1 ir 2 prieduose). Svarbu atsižvelgti į projekto specifiškumą, kadangi tam tikriems projektams numatomi atitinkami reikalavimai, pavyzdžiui vaikų žaidimų aikštelės danga privalo atitikti Lietuvos standartą

LST EN 1176-1:2008 (Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministras, 2015). Tad pareiškėjui būtina įdėti savarankiškų pastangų, domėtis ir atsižvelgti į niuansus galinčius turėti įtakos projekto įgyvendinimui.

4. Projektų idėjų vertinimas – pagal kvietime nustatytas sąlygas pateikti projektų idėjų pasiūlymai vertinami pasibaigus jų priėmimo terminui. Projektų idėjų pasiūlymų tinkamumą sprendžia vertinimo komisija pagal tvarkos apraše numatytus kriterijus, dažnai numatomas papildomas terminas projekto taisymui jei teikiamos pastabos. Jei iniciatyva atitinka visus išskeltus reikalavimus, teikiama gyventojams balsavimui.

5. Balsavimas – gyventojai nustatytais būdais ir skelbiamais terminais balsuoja už jiems labiausiai patikusią projektų idėją. Analizuojant savivaldybių tvarkos aprašus ir skelbiamus kvietimus pastebima, kad savo nuomonę apie projektų įgyvendinimą išreiškia elektroniniu balsavimu arba savivaldybės administracijos ar seniūnijų administracijų patalpose asmeniškai užpildydami ir palikdami patvirtintos formos kortelę. Tik elektroninio balsavimo galimybę numato Kalvarijos, Kelmės rajono, Klaipėdos miesto, Lazdijų rajono, Švenčionių rajono, Trakų rajono, Ukmergės rajono, Vilkaviškio rajono savivaldybės, tačiau kvietime pateikta informacija, numato galimybę atvykti į nurodytą vietą balsavimui elektroninėmis priemonėmis. Vertinant balsavimo galimybes, matoma, kad jos yra ribotos ir tobulintinos, sudarant daugiau galimybių, atsižvelgus į užsienio šalių patirtis.

6. Laimėjusių projektų įgyvendinimas – tai galutinis etapas, kad projektas perduodamas vykdymui. Apie įgyvendinimą informacija teikiama savivaldybės arba specialioje dalyvaujamajam biudžetui įgyvendinimui įdiegtoje svetainėje. Dažniausiai skelbiamas projekto pavadinimas, numatyta įgyvendinimo teritorija ir surinktų balsų skaičius.

Įgyvendinami tie projektai, kurie gavo didžiausią gyventojų balsų skaičių ir, kuriems užtenka sumos, patvirtintos savivaldybės biudžete. Projektų įgyvendinama tiek, kad neviršytų numatytos finansavimo sumos, patvirtintos savivaldybės biudžete, kadangi visa projekte numatyta suma finansuojama iš savivaldybės biudžeto lėšų, kuri numatoma einamaisiais metais atitinkamoje programos eilutėje. Tad finansavimo galimybės apima tik vieną šaltinį, neįtraukiant bendruomenės ar privačiųjų sektorių lėšų, atsižvelgus į ankščiau pateiktus modelius.

Analizuojant savivaldybių patvirtintus aktualios redakcijos tvarkos aprašus ir siekiant apžvelgti, kaip Lietuvos savivaldybės įgyvendina dalyvaujamojo biudžeto iniciatyvas, pastebimi šie skirtumai: tvarkos aprašo ir savivaldybės svetainėje esantys programos pavadinimai, projektų apimtis, kategorijos, sąlygos pareiškėjams ir balsuojantiems asmenims, pritarimas idėjos teikėjui, balsavimo forma. Kadangi savivaldybėms palikta galimybė pačioms nusistatyti įgyvendinimo kriterijus, tad reikalavimai projektams yra skirtingi kiekvienoje savivaldybėje, atsižvelgiant į teritorijos, kurioje siekiama įgyvendinti idėjas, unikalumą.

Dalyvaujamojo biudžeto raktiniai žodžiai išlieka ne visų Lietuvos savivaldybių pateiktoje informacijoje arba skiriasi puslapyje ir aprašuose pateikti pavadinimai. Daugumoje randamas ilgesnis ir labiau aiškus, išvardinantis, paaiškinantis pavadinimas. Pavyzdžiui: X savivaldybės gyventojų iniciatyvų, skirtų gyvenamajai aplinkai gerinti, taip pat žodis „gyventojų“ keičiamas į „bendruomenių“ arba papildoma – viešųjų erdvių infrastruktūrai gerinti ir kurti.

Vertinant pavadinimų aiškumą, terminai suprantami, atskleidžia tikslinę grupę bei tikslą, tačiau taip gali kilti problema gyventojui rasti reikiamą informaciją, kadangi viešinamoje ir skiedžiamoje informacijoje dažniausiai girdimas bei lengviau įsimenamas dalyvaujamojo biudžeto terminas. Gyventojų dėmesio pritraukimui savivaldybės sukūrusios skambesnius pavadinimus (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Išsiskiriančių savivaldybių pavadinimai

Savivaldybė	Pavadinimas
Alytaus miesto	Alytiškių iniciatyvos
Anykščių rajono	Iniciatyva dalyvauk
Jurbarko rajono	Dalyvauk, Jurbarkė!
Klaipėdos rajono	Tavo idėja
Marijampolė	Kurk Marijampolei
Rietavo	Piliečių iniciatyvos
Rokiškio rajono	Gyventojų idėjų maratonas
Šiaulių miesto	Idėja Šiauliams
Vilniaus miesto	Dalyvauk! Vilnius

Šaltinis: sudaryta autorės pagal nurodytų savivaldybių oficialius duomenis

Pastebima, kad savivaldybių svetainėse ir aprašuose pavadinimai skiriasi bei, kai kurios savivaldybės turi atskirus puslapius dalyvavimo įtraukimui didinti. „Dalyvauk X miestas“ puslapius įdiegusios yra: Anykščių, Jurbarko, Rokiškio, Šilalės, Tauragės rajonų ir Klaipėdos, Panevėžio miestų savivaldybės. Pavadinimai trumpi ir aiškūs taip labiau traukiantys gyventojų dėmesį bei nusakantys esminį tikslą.

Kulikauskas (n. d.) įvardina, kad patrauklus informacinių technologijų panaudojimo sprendimas, suteikiantis galimybę teikti projektų pasiūlymus, išmaniai dalyvauti diskusijose, balsavime yra pagrindinis dalyvaujamojo biudžeto sėkmės vardiklis. Tad, 2020 m. pabaigoje į lietuvių kalbą išversta platforma „Consult“, tai nemokamas Madrido miesto įrankis, kurį naudoja 33 šalys. 2021 m. suteiktas lietuviškas pavadinimas „Dalyvauk“. Kaip ir analizuojant užsienio šalių praktiką, pastebima, kad atskiros dalyvaujamojo biudžeto svetainės diegimas, turi didelę naudą.

Svarbus aspektas yra projektų apimtis, dažniausiai projektų skirstomi į mažų ir didelių apimčių projektus, Kauno ir Vilniaus rajonų savivaldybės turi ir vidutinės apimties sumų režius.

Mažos apimties projektų vykdymas skirstomas į kategorijas: savivaldybės teritorijoje, miesto rajone išskyrus miesto seniūniją ir įgyvendinamos per einamuosius biudžetinius metus. Didelės apimties projektų idėjos įgyvendinamos per 2 metus, pirmais projekto idėjos metais pradedant rengti techninę dokumentaciją, vėliau pereinant prie parengto plano rangovų vykdymo ir užbaigimo.

Konkrečias projekto apimtis nusistačiusios ne visos savivaldybės (žr. 3 priedą), Biržų rajono, Elektrėnų, Kalvarijos, Raseinių rajono, Rietavo, Švenčionių rajono savivaldybėse skiriamas biudžetas ir įgyvendinama tiek daugiausiai balsų surinkusių iniciatyvų, kiek užtenka numatytų biudžetinių lėšų dalyvaujamojo biudžeto priemonei einamiesiems metams. Šioje vietoje gyventojams gali kilti projekto apimties orientacinė grėsmė, kadangi neapibrėžta suma, neskatina nuspręsti lėšų panaudojimo galimybių. Kitaip sakant, stabdomos finansinio planavimo bei apibrėžtų ir racionaliai numatytų sprendimų galimybės.

Taip pat, Akmenės, Mažeikių, Vilkaviškio rajonų ir Vilniaus miesto savivaldybės aprašuose nustatomi apskaičiavimo kriterijai pagal skiriamas lėšas ar deklaruotų gyventojų skaičių (žr. 2 lentelę), tad projektų apimtis kiekvienais metais skiriasi.

2 lentelė. Projekto apimties kriterijai

Savivaldybė	Apimtis	
	Mažos	Didelės
Akmenės rajono	Projektų finansavimui planuojamos lėšos pagal seniūnijas ir jose deklaruotų gyventojų skaičių, vienam gyventojui skiriant 7 Eur.	
Mažeikių rajono	ne daugiau kaip 20 proc. einamiesiems metams Savivaldybės biudžete priemonei „Gyventojų iniciatyvų įgyvendinimas“ numatytų lėšų. Apie 10-11 tūkst. Eur	ne daugiau kaip 60 proc. einamiesiems metams Savivaldybės biudžete priemonei „Gyventojų iniciatyvų įgyvendinimas“ numatytų lėšų; Apie 30 tūkst. Eur
Vilkaviškio rajono	Skiriama seniūnijoms pagal jose gyvenamąją vietą deklaravusių gyventojų skaičių.	
Vilniaus miesto	iki 10 tūkst. Eur vienam projektui (vyksta visose 21 seniūnijose)	

Šaltinis: sudaryta autorės pagal lentelėje nurodytų savivaldybių oficialius duomenis

Matoma, kad Akmenės rajono savivaldybė skiria „7 Eur vienam seniūnijoje deklaruotam gyventojui“ (Akmenės rajono savivaldybės taryba, 2021). Tačiau tokiu lėšų skyrimu, sąlygojama, kad maža seniūnija gali įgyvendinti tik mažos apimties iniciatyvas, atitinkamai didelė – didesnės apimties, taip ribojant mažą gyventojų skaičių turinčių teritorijų galimybes. Be to, nustato 10 proc. savivaldybės biudžete skirtos sumos, nenumatytoms išlaidoms, kas sumažina lėšų trūkumo riziką.

Taip pat, Mažeikių rajono savivaldybė numato 20 proc. ir 60 proc. „einamiesiems metams skyrimą iš savivaldybės biudžete numatytos priemonei „Gyventojų iniciatyvų įgyvendinimas“ lėšų sumos“ (Mažeikių rajono savivaldybės taryba, 2022). Tai rodo, kad savivaldybė nėra atskyrus eilutės būtent dalyvaujamojo biudžeto įgyvendinimui, tačiau įgyvendina tikslinę priemonę susijusią su gyventojų aktyvumo didinimu.

Vilkaviškio rajono savivaldybė numato lėšų skyrimą pagal seniūnijose gyvenamą vietą deklaravusių gyventojų skaičių, tačiau vėl gi orientacinės sumos nepateikia, pagal skelbiama informaciją galima pastebėti, kad projekto apimtis siekia 25 tūkst. Eur (Vilkaviškio rajono savivaldybės taryba, 2023).

Vilniaus miesto savivaldybė į dalyvaujamojo biudžeto iniciatyvas įtraukia visus administracinius padalinius, tai yra 21 seniūniją ir skiria vienam projektui 10 tūkst. Eur (Vilniaus miesto administracijos direktorius, 2022). Tačiau svarbu paminėti, kad dalyvaujamojo biudžeto įgyvendinimui skirtose platformose pateikti ir orientaciniai įrengimų įkainiai, kaip pagalba pareiškėjams. Vertinant Vilniaus miesto teritorijos didumą, kyla klausimas dėl kokybiško projekto įgyvendinimo apimties, kadangi 10 tūkst. Eur pakankamai nedidelė suma siekiant įgyvendinti didesnę naudą teikiančius projektus. Šioje vietoje vertėtų sudaryti daugiau galimybių seniūnijoms, pavyzdžiui kooperotis dėl bendro projekto įgyvendinimo.

Pastebima, kad savivaldybių aprašuose pateikiamos sąlygos projektų idėjų pareiškėjams yra skirtingos – 21 savivaldybė nurodo, kad projektų idėjų pasiūlymus gali teikti ne jaunesni kaip 16 metų fiziniai asmenys gyvenamąją vietą deklaravę savivaldybės teritorijoje. Telšių ir Varėnos rajonų savivaldybės numato seniūnijos deklaravimo vietą, kurioje planuojamas idėjos įgyvendinimas, siaurinant pateikiamų idėjų kiekį.

Taip pat, 16 savivaldybių amžiaus kriterijų nustato 18 metų bei svarbi deklaruotos vietos savivaldybės teritorijoje sąlyga. 7 savivaldybėse – 16 metų fizinis asmuo deklaravimo statusas nėra nustatomas, 4 – numato, kad Lietuvos Respublikos piliečiai nuo 16 metų amžiaus. Kauno rajono savivaldybės projekto pareiškėjas yra fizinis asmuo, ne jaunesnis nei 18 metų, siūlantis gyvenamosios aplinkos gerinimo idėją.

Tad vertinant sąlygas pareiškėjams, matoma, svarbu, kad gyventojas išmanytų gyvenamosios teritorijos poreikius. Tačiau, kurios savivaldybės nenustačiusios gyvenamosios vietos deklaravimo sąlygos, daroma prielaida, kad tokiu būdu įtraukiama didesnė dalis gyventojų bei sąmoningi gyventojai rūpinasi ne tik savo kiemo teritorija. Pareiškėjo amžius nustatomas pagal pasiūlyme nurodytus duomenis.

Siekiant pabrėžti savivaldybių skirtumus, vien parengti projekto neužtenka, svarbus reikalavimas yra pritarimas idėjos teikėjui, tačiau ne visos savivaldybės to reikalauja bei pritariančiųjų skaičius svyruoja nuo 10 iki 40 asmenų. 17 savivaldybių pritarimų nereikalauja, tačiau sekančios 34 savivaldybės numato pritarimo būtinumą bei pateikia pavyzdinę formą (pavyzdžius žr. 4 ir 5 priedus).

Pritarime nurodomi duomenys: vardas, pavardė, gimimo data, deklaruota gyvenamoji vieta, parašas. Pritarimo sąlyga, kaip ir aiškiai suprantama, taip siekiama užtikrinti iniciatyvos būtinumą numatytoje teritorijoje. Tačiau kyla kliūtis, dėl motyvacijos rengti projektą, kadangi renkant pritariamuosius balsus, atitinkamai bendraujama su kiekvienu iš gyventojų ir pristatoma idėja, o tai

sąlygoja nesuprantančių ar mažiau raštingų gyventojų nepritarimą. Šioje vietoje siūloma pasitelkti aktyvius bendruomenės narius, šeimos narius, kaimynus, tuo pačiu vykdant, apie dalyvaujamąjį biudžetą, švietimą.

Amžiaus ir deklaruotos gyvenamosios vietos apribojimas taikomas ir balsuojantiems asmenims. Atkreiptinas dėmesys, kad palaikymą patinkantiems projektams net 31-oje savivaldybių gali išrieki nuo 16 metų, o 14 savivaldybių – nuo 18 metų, deklaruojant gyvenamąją vietą savivaldybės teritorijoje. Taip pat Plungės rajono savivaldybė nurodo balsavimo galimybę plačiau – asmuo nuo 14 iki 29 metų (jaunimas) ir balsavimo teisę turintys savivaldybės gyventojai (Plungės rajono savivaldybės taryba, 2023).

Tačiau vienintelė Vilniaus miesto savivaldybė nurodo, kad balsuoti už konkrečiai seniūnijai pateiktas projektų idėjas gali tik toje „seniūnijoje gyvenamąją vietą deklaruojantys ne jaunesni nei 16 metų gyventojai“ (Vilniaus miesto savivaldybės direktorius, 2022). Tokia sąlyga iškelta, kadangi Vilniaus miesto savivaldybė nustačiusi, kad dalyvaujamas biudžetas įgyvendinamas visose seniūnijose. Tačiau vertinant Vilniaus miesto gyventojų kiekį ir specifiką (studentai, imigrantai, atvykėliai, svečiai), galima daryti prielaidą, kad į procesą įtraukiami tik nuolatiniai gyventojai, o gyvenantys, bet nedeklaruoti gyventojai lieka nuošalyje.

Apibendrinant dalyvaujamojo biudžeto priemonės įgyvendinimą Lietuvos savivaldybėse galima pastebėti, kad dalyvaujantis biudžetas Lietuvoje yra naujas reiškinys, kuris pradėtas įgyvendinti tik prieš 6 m. Alytaus miesto savivaldybės. Atsižvelgus į pradininkės patirtį, gerieji pavyzdžiai pasklido, kaip idėja kitoms savivaldybėms. Pagrindiniai administraciniai, teritoriniai vienetai įgyvendina dalyvaujamąjį biudžetą, siekdamos aktyviau įtraukti gyventojus į sprendimų priėmimo procesą, įtraukti gyventojus į bendruomenės veiklą, supažindinti su savivaldybėje vykstančiais procesais, biudžeto formavimu. Šiai dienai atlikus savarankišką pateiktų duomenų oficialiuose Lietuvos savivaldybių svetainėse analizę, galima daryti prielaidą, kad 8 dalyvaujamojo biudžeto nevykdančios savivaldybės, įsitrauks į ilgalaikę perspektyvą turintį procesą.

Taip pat, siektina, kad visos savivaldybės suvienodintų reikalavimus iniciatyvoms, taip gyventojams būtų paprasčiau kuriant patrauklią gyvenamąją aplinką. Tačiau šią siekiamybę, sąlygoja valstybinis reglamentavimas, pavyzdžiui amžiaus bei teritorinio asmens deklaruavimo aspektas, sąlygos balsavimui galėtų būti vienodi. Savo ruožtu savivaldybės turėtų labiau vertinti projekto apimtį bei einamųjų metų skiriamo savivaldybės biudžeto lėšas priemonei įgyvendinti, poreikį. Taip pat atsižvelgti į užsienio šalių patirtis tobulinant dalyvaujamojo biudžeto procesą, pavyzdžiui diegiant vieningą įgyvendinimui skirtą platformą.

1.4. Dalyvaujamas biudžetas Lietuvos mokyklose

Analizuojant savivaldybių įgyvendinama dalyvaujamąjį biudžetą, pastebėta, kad Raseinių, Vilkaviškio rajonų savivaldybės rengdamos tvarkos aprašus įtraukė ir mokinių dalyvavimo gaires, o Molėtų rajono savivaldybė skiria lėšas jaunimo iniciatyvoms įgyvendinti. Tai sąlygoja, kad šiose teritorijose aktualus bei skatinamas ir moksleivių įtraukimas į sprendimus.

2022 m., bendradarbiaudami su Transparency International Lietuvos skyriumi, „Edu Vilnius“ kvietė Vilniaus mokyklas išbandyti dalyvaujamąjį biudžetą. Ši priemonė – tai būdas kartu su mokiniais spręsti dėl viešųjų lėšų panaudojimo (VŠĮ Vilniaus švietimo pažangos centras, 2023). Mokiniai patys siūlo idėjas mokyklai ir balsuodami renka labiausiai patikusias, kurios bus įgyvendintos. Kiekvienai idėjai įgyvendinti skiriama tam tikra lėšų suma.

I kvietimą atsiliepė 12 mokyklų, kurioms Vilniaus miesto savivaldybė skyrė po 1 500 Eur. Taip pat, sudaryta galimybė ir pačioms mokykloms prisidėti papildomomis lėšomis. Atsižvelgiant į ankščiau nagrinėtus užsienio šalių pavydžius, taip siekiant įgyvendinti didesni arba kokybiškesnį projektą įtraukiant įvairius lėšų šaltinius. Mokykloms buvo rengiami mokymai, konsultuojama viso proceso metu, tačiau palikta daug laisvės savo nuožiūra organizuoti idėjų atrinkimą, pristatymą, balsavimą bei įgyvendinimą, taip atrandant palankiausia ir labiausiai atitinkantį mokinių bei mokyklos poreikius, dalyvaujamojo biudžeto modelį.

2023 m. „Edu Vilnius“ subūrė projekte dalyvavusių mokyklų bei Vilniaus miesto savivaldybės atstovus ir partnerius Transparency International bendram bandomojo modelio įgyvendinimo aptarimui. Visos 12 dalyvavusių mokyklų teigiamai vertina savo dalyvavimo patirtį ir mato projekto naudą ugdant mokinių gebėjimus, socialinius įgūdžius, finansinį raštingumą, efektyviai dalyvauti savo bendruomenės sprendimų priėmime, sukurti projektą nuo idėjos iki įgyvendinimo ir argumentuoto jos pristatymo ir kitas kompetencijas. Generuojant idėjas, mokinių buvo prašoma įvertinti jų atitikimą tvaraus vartojimo aspektu, skatinant socialiai atsakingus veiksmus.

Transparency International Lietuvos skyriaus atstovės Rinkevičiūtė, Semionovaitė ir Kalinauskienė (2024), apibendrinusios visų mokyklų patirtis, pateikė 3 rekomendacijas įgyvendinant dalyvaujamąjį biudžetą:

1. Skirti pakankamai laiko. Pradžioje projektų įgyvendinimo terminas buvo 2 mėn., tačiau mokyklų atžvilgiu įgyvendinimas turėtų būti ilgesnis ir siekti 3-4 mėn. laikotarpį. Kadangi siekiama geriau pasiruošti ir išgryninti tikrai aktualias idėjas bei kokybiškai jas išpildyti.

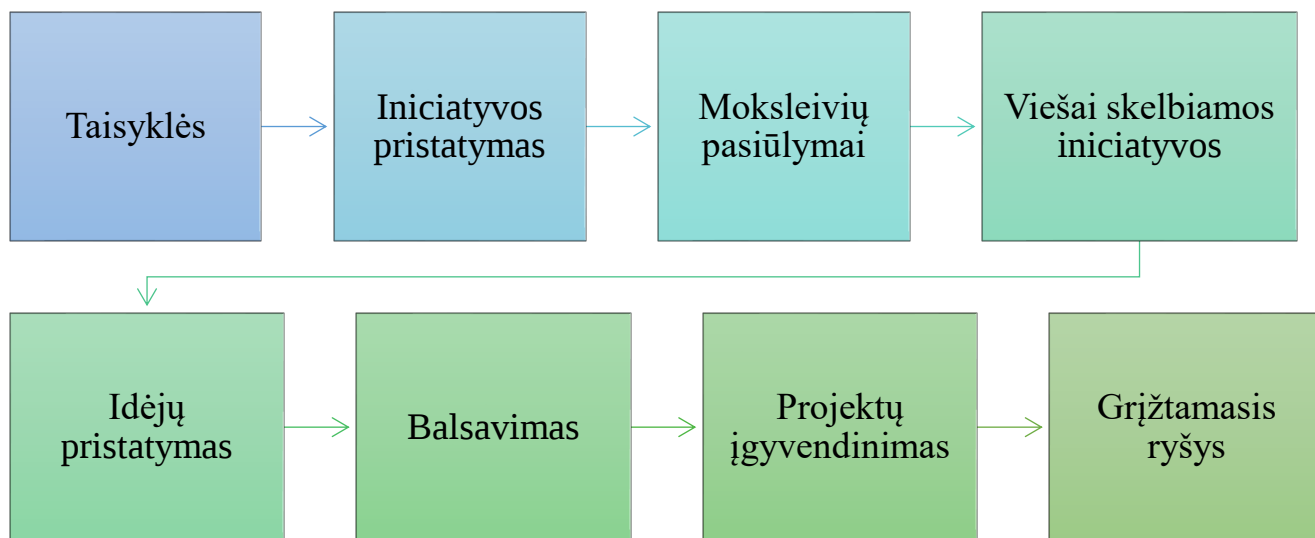
2. Nustatyti mokyklos tikslus, aiškius vertinimo kriterijus ir projekto rengimo gaires, kad mokiniams būtų paprasčiau suprasti ir rengti projektus.

3. Rasti optimalų laiką, kada mokiniai gali dirbti ir įsitraukti į iniciatyvų vykdymą, tai gali būti pertraukų metu ar po pamokų, per klasės valandėlę ar kurio nors dalyko pamoką.

Atsižvelgus į šias rekomendacijas daroma prielaida, kad ilgesnis laikotarpis vykdymo metu palaipsniui įtrauks daugiau mokinių, kadangi mažiau aktyvūs mokiniai ne iš karto griebiasi veiklos. Tad aiškesni kriterijai ir mokyklos tikslai bei tinkamas laikas užsiėmimams leis didesnei daliai mokinių sugalvoti ir pateikti idėjas ar prisijungti prie jau teikimo stadijoje esančio projekto.

Dauguma mokyklų teigia, kad programa geriausiai tinka 6–11 klasių mokiniams, nors kai kurios pradinės mokyklos taip pat buvo įtrauktos. Dažniausiai kiekvienos klasės prašoma pateikti idėją, už kurią arba iš karto balsuojama, arba peržiūrima, atrenkama, o kartais net derinama su panašiomis idėjomis. Balsavimo būdai taip pat skiriasi: kai kurios mokyklos pasirenka balsuoti skaitmeniniu būdu, o kitos naudoja biuletenius. Daugelis mokyklų nusprendžia į balsavimą įtraukti visą mokyklos bendruomenę, kurios dalyvavimo nauda buvo analizuojama užsienio praktikoje.

Rinkevičiūtė ir kt. (2024) bendradarbiaujant su Britų taryba Lietuvoje ir „Edu Vilnius“ 2024 m. parengė 3-ią leidimą praktinio vadovo, padėsiančio mokykloms įgyvendinti dalyvaujamąjį biudžetą. Šiame leidinyje išgrynintos gairės (žr. 4 pav.), kuriomis vadovaujantis siektina pradėti skatinti mokyklų ir mokinių aktyvumą, ugdant ne tik finansinį raštingumą, bet ir socialinius įgūdžius.

Šaltinis: Sudaryta pagal Transparency International Lietuvos skyriaus duomenis, 2024

4 pav. Dalyvaujamojo biudžeto proceso gairės mokyklose

Pagal pateiktas gaires matoma, kad proceso etapai panašūs į savivaldybių įgyvendinimą. Tad daroma prielaida, kad taisyklių nustatymas yra esminis dalyvaujamojo biudžeto pagrindas. Be to svarbu pristatyti priemonę mokiniams, mokytojams, šiame etape formuojasi klausimai, įgyvendinimo galimybės ir brėžiamos pirminės idėjos gairės. Sekančiais etapais formuojamos ir pristatomos iniciatyvos viešai, taip agituojama, motyvuojama projekto nauda, skatinamas viešas kalbėjimas. Vėliau balsuojama, kas rodo mokinių poreikius, vyraujančius trūkumus, tad įgyvendinamos didžiausią naudą teikiančios iniciatyvos.

Paskutiniame etape skatintinas grįžtamasis ryšys, ko nevykdo savivaldybės arba vykdo vangiai. Vykdamas trumpas apklausas, lengviau identifikuojamos problemos bei sprendimo galimybės, taip metai iš metų tobulinant procesus iki tinkamiausio ir efektyviausio rezultato.

Transparency International Lietuvos skyrius pastebėjo, kad įprastai nėra vertinama dalyvaujamojo biudžeto iniciatyvų įtaka visuomenei, ar įgyvendinami tikslai. Todėl organizacija ne tik skatino mokyklas išbandyti priemonę, bet ir vertino poveikį moksleiviams. Tyrimui atlikti buvo pasitelkta kiekybinė apklausa, kurios metu keliama pagrindiniai klausimai susiję su mokyklos biudžetu, balsavimu bei gaunama nauda vykdant iniciatyvas. Tyrimo metu paaiškėjo, kad pradėjus įgyvendinti dalyvaujamąjį biudžetą daugiau moksleivių suprato apie biudžeto vykdymą, kaip jie gali aktyviau dalyvauti mokyklos veiklose, mokyklos gaunamą finansavimą.

Taigi, mokyklos yra didelės, gyvybingos bendruomenės, kuriose išsilavinę vaikai atstovauja savo miestui. Todėl labai svarbu, kad jie sužinotų apie bendruomenių formavimąsi, jų vaidmenį priimant sprendimus ir galimybėmis inicijuoti pokyčius dar mokykloje. Tie, kurie eksperimentavo gerindami mokyklos aplinką, greičiausiai vėliau įsitrauks į projektus ir vietos savivaldoje.

Apibendrinant galima pasakyti, kad dalyvaujamojo biudžeto sudarymas yra novatoriškas mechanizmas, skirtas įtraukti piliečius į finansinių sprendimų priėmimo procesą. Pagrindinės dalyvaujamojo biudžeto sudarymo ypatybės apima geografinės struktūros, kurios suardo esamas administracines ribas ir skatina piliečių dalyvavimą. Aktyvių piliečių dalyvavimas Lietuvoje yra aktuali ir tobulintina problema. Geografiniai padaliniai turėtų reguliariai rengti kontaktinius susitikimus ir debatus, kad piliečiai būtų įtraukti į diskusijas, siekiant nustatyti strateginius investicijų ir paslaugų prioritetus.

Biudžeto priėmimo procesas ir biudžeto vykdymas turi būti nuolat stebimas, analizuojamas ir keičiamas, kadangi vis atsiranda naujų galimybių ir krypčių valdyti finansus. O organizuojant dalyvaujamojo biudžeto procesus pasigendama, valstybės iniciatyvos aiškių gairių nustatyme, šiuo metu tai apsiriboja tik palaikymu, pritarimu. Pagrindinės sėkmingo dalyvaujamojo biudžeto sudarymo sąlygos yra stipri vietos valdžios parama, gerai organizuota pilietinė visuomenė ir gerųjų patirčių plėtimas.

Taip pat atsižvelgus į užsienio šalių patirtis bei geruosius pavyzdžius, siektina plėsti dalyvaujamojo biudžeto galimybes diegiant socialiai atsakingas sąlygas, peržiūrėti žvaliojo dalyvaujamojo biudžeto galimybes Lietuvos mastu. Pagrindinė nauda yra demokratija, skaidrumas, socialinis mokymasis ir efektyvus išteklių paskirstymas, bendruomenės kūrimas. Dėka aktyvių organizacijų ir piliečių, bendruomenės narių dalyvaujamojo biudžeto procesas, atlikus savarankišką duomenų paiešką, vyksta 52 iš 60 Lietuvos savivaldybių. Švietimo įstaigos vis daugiau ugdo aktyvių piliečių, įsitraukiančių į pilietinius procesus, darant ateities prielaidą, kad kiekvienas pilietis įsitrauks ir turės pridėtinę vertę sprendžiant aktualius visuomenei klausimus, gerinant gyvenamąją aplinką.

2. TYRIMO METODOLOGIJA

Magistro baigiamajame darbe atlikus literatūroje pateikiamų šaltinių analizę numatytas kokybinis tyrimas. Tyrimo metodas – ekspertinis vertinimas. Pasirinktas tyrimo instrumentas – pusiau struktūrizuotas interviu, siekiant įvertinti dalyvaujamojo biudžeto sudarymą ir įgyvendinimą Kaišiadorių ir Trakų rajonų savivaldybėse. Pagal pasirinktų ekspertų išvalgas bus identifikuojamos problemos stabdančios dalyvaujamojo biudžeto procesą ir efektyvinimo galimybes.

2.1. Tyrimo metodologijos pagrindimas

Siekiant išsiaiškinti kaip efektyvinti dalyvaujamojo biudžeto įgyvenimą Lietuvoje, pasirinktas kokybinis tyrimo metodas. Kokybinis tyrimo metodas – glaustai apibūdinantis asmens, grupės ar visuomenės požiūrį, elgesio pasekmes (Kardelis, 2002). Kokybinių tyrimų metodai yra lankstūs, orientuoti į procesą ir turi didžiausią poveikį patirties formavimui, nes sutelkia dėmesį į situacijų ir veiksmų ryšį, kas ir yra svarbu analizuojant dalyvaujamąjį biudžetą.

Atliekant tyrimą pasirinktas instrumentas – pusiau struktūrizuotas interviu. Pusiau struktūruotas interviu yra duomenų rinkimo metodas, pagrįstas klausimų uždavimu pagal iš anksto nustatytą temą (George, 2022). Įprastai atliekami keliems pašnekovams suteikiant visiems tą patį teorinį pagrindą, tačiau leidžiant ištirti skirtingus tyrimo klausimo aspektus. Struktūrizuotų ir nestruktūrizuotų interviu elementų derinimas suteikia galimybę palyginimams ir lankstumą užduoti tolesnius klausimus. Taip pat suteikia daugiau detalių ir turtingumo dėl atviresnio pobūdžio, jei reikia, dalyvių gali būti paprašyta paaiškinti, patikslinti arba perfrazuoti savo atsakymus.

Tad siekiant kuo kokybiškiau atlikti ir išgryninti sąlygas numatančias dalyvaujamojo biudžeto sėkmę, pasitelktas pusiau struktūrizuoto interviu metodas, kuris bendravimo metu padės užduoti patikslinančius klausimus. Be to dalyvaujamojo biudžeto metodiką nagrinėjantys autoriai, taip pat pasirenka kokybinio tyrimo vertinimą bei interviu metodą. Augsberger, Gecker ir Collins (2018) atlikdami dalyvaujamojo biudžeto tyrimą mokyklose argumentavo, kad duomenų rinkimas apimantis individualius interviu su suinteresuotais asmenimis, suteikia supratimą, jaustis atsakingu viso dalyvaujamojo biudžeto proceso metu, išteklių paskirstymą bei galimybę įtakoti teigiamus bendruomenės pokyčius.

Tyrimui atlikti nuspręsta pasirinkti ekspertus, kurie susiję su dalyvaujamojo biudžeto įgyvendinimu, bet atstovauja skirtingas kategorijas – valstybės tarnautojai, savivaldybės specialistai, aktyvus bendruomenės narys. Tokį pasirinkimą lėmė Kaišiadorių ir Trakų rajonų savivaldybių puslapiuose skelbiama informacija, siekiant atsakyti literatūros analizės metu suformuluotus klausimus bei išgryninti veiksnius sąlygojančius efektyvų dalyvaujamojo biudžeto procesą.

Kadangi tyrimui pasirinkti skirtingų profesijų ekspertai, klausimai (žr. 3 lentelę) užduodami atitinkamo pobūdžio bei užduodant bendrus klausimas visoms ekspertų grupėms, siekiant atsakyti į tyrime keliamą problemą. Klausimai sudaryti autoriaus iš anksto ir papildyti interviu eigoje.

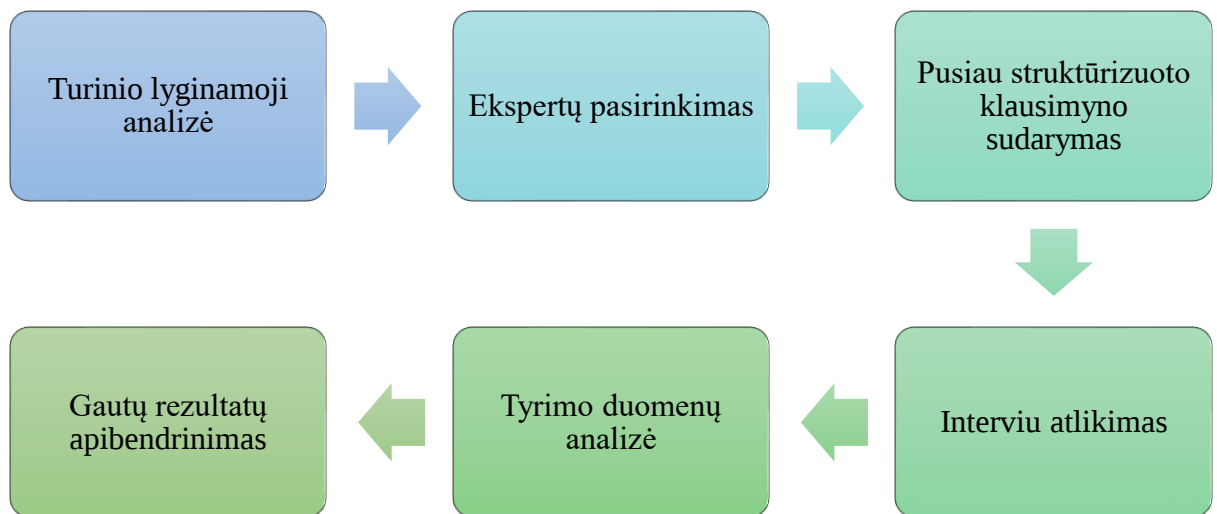
3 lentelė. Pusiaus struktūrizuoto interviu klausimai ir pagrindimas

Eil. Nr.	Klausimai	Pagrindimas
1.	Kaip manote, ar rajono gyventojai gauna pakankamai informacijos apie savivaldybės biudžetą? Kokiomis priemonėmis?	Sužinoti naudojamas priemonės informacijai pateikti, nustatyti informatyvumo lygį gyventojams.
2.	Kokie veiksniai turi įtakos gyventojų aktyvumui išitraukiant į vietos savivaldos procesus?	Kokių veiksmų sustiprinimas ar eliminavimas lems efektyvesnį gyventojų išitraukimą.
3.	Kaip manote, ar yra būtinas piliečių dalyvavimas, skirstant savivaldybės biudžetą? Kodėl?	Nustatyti ar būtinas piliečių išitraukimas į biudžeto planavimą.
4.	Ar esate/buvote susidūrę su dalyvaujamojo biudžeto procesu? Jei taip – kaip? Jei ne – ar girdėjote tokį terminą?	Identifikuoti ar ekspertas turėjo sąlytį su procesu, o jei neturėjo ar dalyvaujamojo biudžeto terminas apskritai yra žinomas.
5.	Kaip manote, kieno kompetencija turėtų būti dalyvaujamasis biudžetas? (Valstybės, savivaldybės, piliečių).	Nustatyti, kas yra dalyvaujamojo biudžeto atsakomybės pagrindas.
6.	Kaip manote, ar dalyvaujamasis biudžetas skatina visuomenės susivienijimą ir skirtingų socialinių klasių bendradarbiavimą? Kodėl?	Sužinoti, ar priemonės įgyvendinimas užtikrina pagrindinio tikslo pasiekimą.
7.	Dėl kokių priežasčių piliečiai aktyviai teikia iniciatyvas ir balsuoja už projektų vykdymą?	Dėl kokių veiksmų piliečiai aktyviai dalyvauja.
8.	Kaip manote, ar dalyvaujamojo biudžeto proceso galutinius sprendimus turėtų priimti visuomenė, ar savivaldybė? Kodėl?	Identifikuoti, kas turi spręsti dėl galutinio sprendimo.
9.	Su kokiais iššūkiais susiduriama įgyvendinant dalyvaujamą biudžetą?	Nustatyti stabdančius veiksnius.
10.	Ar turite pasiūlymų dalyvaujamojo biudžeto procesui efektyvinti? Kokių?	Pasisemti idėjų programos įgyvendinimo tobulinimui.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus

Tyrimo metu respondentams garantuotas anonimiškumas, todėl atsakymams priskirtas žymėjimas, K – Kaišiadorių rajono savivaldybė, T – Trakų rajono savivaldybė. Klausimai formuluoti atsižvelgiant į eksperto atstovavimą, bet užduoti keli vienodi klausimai siekiant palyginti skirtingų atstovaujamų grupių nuomonę. Klausimai ekspertams pateikti iš anksto ir gerbiamas asmens atsisakymas dalyvauti tyrime.

Sudarius tyrimo instrumentą (žr. 5 pav.), siekiama sistemingsiai vykdyti kokybinį tyrimą, numatytais etapais.

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus

5 pav. Tyrimo instrumentarijus

Atlikus Kaišiadorių ir Trakų rajonų turinio analizę, pasirinkti atitinkami ekspertai, glaudžiai susiję su dalyvaujamojo biudžeto programos vykdymu. Sudarant pusiau struktūrizuoto interviu klausimus, atsižvelgiama į respondento atstovavimą, taip pat pateikiant bendrinius klausimus, siekiant identifikuoti eksperto požiūrį. Atlikus interviu, klausimynas papildytas, kadangi eigoje užduodami patikslinantys klausimai. Gautų duomenų analizė ir sisteminimas pateikiami 3.3. poskyryje.

Kokybinio tyrimo gautų duomenų sisteminimui naudotas kokybinio turinio analizės metodas. Turinio analizė yra tyrimo metodas, naudojamas identifikuoti įrašytos komunikacijos modelius. Norėdami atlikti turinio analizę, sistemingsiai renkami duomenis iš tekstų rinkinio, kuris gali būti rašytinis, žodinis arba vaizdinis (Luo, 2023). Tyrėjo dalyvavimas neturi įtakos rezultatams, nes bendravimą ir socialinę sąveiką galima analizuoti tiesiogiai nedalyvaujant dalyviams.

3. KAIŠIADORIŲ IR TRAKŲ RAJONŲ DALYVAUJAMOJO BIUDŽETO TYRIMAS

Mokslinės literatūros analizė rodo, kad dalyvaujamojo biudžeto sudarymo galimybės ir reikšmė mokslinėje literatūroje nėra tinkamai išanalizuoti, nors mokslinėje literatūroje gausu atitinkamos informacijos. Todėl pasirinktos dvi savivaldybės, kurios yra panašios pagal geografinę padėtį ir socialinius aspektus (žr. 4 lentelė), tačiau yra skirtingose apskrityse.

4 lentelė. Kaišiadorių ir Trakų rajonų panašumai

Rodikliai \ Savivaldybė	Kaišiadorių rajono savivaldybė	Trakų rajono savivaldybė
Apskritis	Kaunas	Vilnius
Seniūnijos	11	8
Gyventojų kiekis (asmenys)	29 817 (2023 m.)	33 685 (2023 m.)
Plotas (km ²)	1087	1207
Biudžetas (2024 m.; tūkst. Eur)	52 804, 5	84 000
Bendruomenės (vnt.)	51	42
Dalyvaujamojo biudžeto pradžia (metai)	2022	2020
Skirta suma dalyvaujamajam biudžetui (2024 m.; Eur.)	216 600	95 000

Šaltinis: sudaryta autorės pagal oficialios statistikos portalo duomenis

Savivaldybės turi teritorinius administracinius vienetus, Kaišiadorių rajono – 11 seniūnijų, Trakų rajono – 8. Nors Trakų rajono savivaldybės plotas, gyventojų skaičius ir sudaromas biudžetas yra didesnis, tačiau Kaišiadorių rajono savivaldybėje įsikūrę daugiau bendruomenių bei 2024 m. dalyvaujamajam biudžetui skirtos lėšos yra ženkliai didesnės lėšos, tokią biudžeto sumą lėmė besitęsiantys projektai nuo praeitų metų.

3.1. Kaišiadorių ir Trakų rajonų dalyvaujamojo biudžeto tvarkos aprašų lyginamoji analizė

Atliekant Kaišiadorių rajono savivaldybės gyventojų iniciatyvų, skirtų gyvenamajai aplinkai ir viešajai infrastruktūrai gerinti ir kurti, projektų idėjų atrankos ir finansavimo tvarkos aprašo, patvirtintą Kaišiadorių rajono savivaldybės tarybos 2021 m. gruodžio 23 d. sprendimu Nr. V17E-289 „Dėl Kaišiadorių rajono savivaldybės gyventojų iniciatyvų, skirtų gyvenamajai aplinkai ir viešajai infrastruktūrai gerinti ir kurti, projektų idėjų atrankos ir finansavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ ir Trakų rajono savivaldybės administracijos direktoriaus 2021 m. gegužės 20 d. įsakymu Nr. P2E-499 patvirtintu bendruomenės iniciatyvų, skirtų gyvenamajai aplinkai gerinti aprašo analizę, nagrinėti skirtumai pagal šiuos aspektus – tikslas, uždaviniai, sąlygos pareiškėjui, pritarimas, projekto apibrėžtis, apimtis, atranka, balsavimas, darbo grupė.

Analizuojant pastebėta, kad tiek Kaišiadorių tiek Trakų rajono savivaldybių yra bendras tikslas – „didinti piliečių įtraukimo į Savivaldybės biudžeto formavimą galimybes“. Taip pat išskiriami uždaviniai, kuriuose Kaišiadorių rajono savivaldybė iškelia „gerinti ir stiprinti vietinės valdžios ryšius su gyventojais“, o Trakų rajono savivaldybė – „suburti gyventojų bendruomenes gyvinti ir gerinti socialinę ir gyvenamąją aplinką“. Taigi daroma prielaida, kad rajonuose gyventojų įtraukties problema yra aktuali ir šios priemonės įgyvendinimas skatina atlikti iškeltus uždavinius, taip eliminuojant problemas. Tačiau, skaitant uždavinius atrodo gan abstraktūs, neapčiuopiami, tad skatintina numatyti rodiklius, pavyzdžiui įtrauktų gyventojų, bendruomenių, nevyriausybinių organizacijų, konsultantų ar kitų skaičius. Žinoma, tai atsispindi jau įgyvendintuose iniciatyvose, kurios yra fizinės ir matomos gyventojams, tačiau nebelieka siektino rezultato, būtent skaičiaus.

Vieni iš kriterijų savivaldybių aprašuose yra projekto apibrėžtis ir apimtis (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Kaišiadorių ir Trakų Rajono savivaldybių projektų apibrėžimai ir apimtis

Kriterijus	Kaišiadorių rajonas	Trakų rajonas
Projektas	Nekomercinės paskirties gyvenamosios aplinkos ir (arba) viešosios infrastruktūros įrengimo arba gerinimo projektas. Projektas turi būti įgyvendinamas Kaišiadorių rajone, Savivaldybės institucijų ar įstaigų arba valstybės institucijų ar įstaigų nuosavybės, panaudos ar patikėjimo teise valdomoje žemėje, kuri skirta bendram, viešam naudojimui.	Laiku apibrėžta nekomercinė, negeneruojanti pajamų kryptingos veiklos priemonių visuma, kurios tikslas – didinti Trakų rajono savivaldybės viešųjų erdvių patrauklumą, atnaujinti ir plėsti jų infrastruktūrą
Apimtis	Įgyvendinimo trukmė yra iki 2 metų ir kurio bendra vertė neviršija 25 tūkst. eurų.	Projekto bendroji vertė nuo 5 tūkst. Eur iki 30 tūkst. Eur.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Kaišiadorių ir Trakų rajonų tvarkos aprašus

Abiejų savivaldybių projektai įvardinami, kaip nekomercinės paskirties ir skirti viešajai infrastruktūrai gerinti. Tačiau projektų įgyvendinimo apimtis skiriasi, Kaišiadorių rajono savivaldybė numachiusi 25 tūkst. Eur ir 2 metų įgyvendinimo laikotarpį, kas būdinga tik didelės apimties projektams virš 80 tūkst. Eur, tad galima įvardinti, kad savivaldybė pasinaudojo ankščiau minėtomis tyrimų įžvalgomis, didinti projektų vykdymo terminus. Trakų rajono savivaldybė, nustačiusi optimalias 5-30 tūkst. Eur ribas.

Taip pat, svarbūs reikalavimai keliami pareiškėjams, Kaišiadorių rajono savivaldybei teikti projektus gali – savivaldybėje gyvenamąją vietą deklaravęs gyventojas, kuris yra 16 metų arba vyresnis, siūlydamas gyvenamąją aplinką gerinančia kryptimi. Trakų rajono savivaldybė numato kitokį metų apribojimą ir pareiškėja apibūdina, kaip ne jaunesnis nei 18 metų gyventojas deklaruotas savivaldybės teritorijoje. Kriterijus aiškus, tačiau kyla idėja šią vietą praplėsti būtent reikėtų daugiau, išsamiau, patraukliau aprašyti, kas gali kreiptis, kuo jiems naudinga kreiptis. Taip atsirastų daugiau galimybių

tikslinei auditorijai, kadangi 16-18 metų piliečiai yra moksleiviai, o pasitelkus jaunimo koordinatorius, kurie vykdytų švietimo idėją, sąlygoja didesnę paraiškų, idėjų kiekį.

Be to, teikiant projektus yra numatytas pritarimo sąlygos (žr. 6 lentelę), pagal tvarkos apraše numatytą formą (žr. 4 ir 5 priedus).

6 lentelė. Sąlygos projekto pritarimui

Kriterijus	Kaišiadorių rajonas	Trakų rajonas
Pritarimas	Reikalingas dešimties Savivaldybėje gyvenamąją vietą deklaravusių ne jaunesnių nei 16 metų gyventojų, pritariančių projekto idėjos įgyvendinimui, sąrašas.	Ne mažiau kaip 15 planuojamo įgyvendinti projekto gyvenvietėje gyvenančių ir toje gyvenvietėje gyvenamąją vietą deklaravusių gyventojų, palaikančių projektą, parašai.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Kaišiadorių ir Trakų rajonų tvarkos aprašus

Pateikti projektai praeina trijų vertinimo etapų atranką. Pirmiausia atliekamas administracinės atitikties vertinimas, kurį atlieka pagal numatytas kompetencijas savivaldybės darbuotojai, sušaukdami komisijos posėdį. Šiame etape atliekamas projekto idėjos pasiūlymo pateiktų dokumentų atitikimo vertinimas, pagal aprašo numatytas sąlygas ir taisykles, o esant netikslumams prašoma pareiškėjo pateikti trūkstamą informaciją ar atlikti patikslinimus numatytais terminais. Sekančiu etapu komisija vertina tinkamumą finansuoti. Pateiktas pagrįstas ir realus išlaidų sąrašas bei „projektų idėjų pasiūlymų sprendimai racionalūs, įvertinus statinio projektavimo ir projekto realizavimo kainos santykio optimalumą“ (Trakų rajono savivaldybė, 2022). Paskutinis etapas – vieša atranka, kuri organizuojama balsavimu, pagal savivaldybės numatytas sąlygas, kuriuose nurodoma kas gali balsuoti, kiek laiko, kokių duomenų prireiks ir kiek balsų gali išreikšti asmenys (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. Viešos atrankos taisyklės

Balsavimas	Kaišiadorių rajonas	Trakų rajonas
Kas gali balsuoti	Ne jaunesni kaip 16 metų, savivaldybėje gyvenamąją vietą deklaravę gyventojai.	savivaldybės teritorijoje gyvenamąją vietą deklaravęs gyventojas, ne jaunesnis nei 18 metų.
Terminas	30 kalendorinių dienų nuo projektų idėjų pasiūlymų paskelbimo Savivaldybės interneto svetainėje dienos	Interneto svetainėje iki nurodyto termino pabaigos (tikslī data).
Nurodomi duomenys	Vardas, pavardė, deklaruota gyvenamoji vieta, gimimo data	Vardas, pavardė, gimimo data, deklaruota gyvenamoji vieta, telefono numeris.
Balsų skaičius	Vienas gyventojas kiekvienoje projektų kategorijoje, nurodytoje Tvarkos aprašo 5 punkte, turi teisę balsuoti ne daugiau kaip 1 kartą. Balsavus kelis kartus elektroniniu būdu, galioja paskutinis balsavimas.	Vienas gyventojas turi teisę balsuoti ne daugiau kaip už vieną atrinktą projektą. O balsavus kelis kartus, galioja paskutinis balsavimas.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Kaišiadorių ir Trakų rajonų tvarkos aprašus

Dalyvaujamojo biudžeto vykdymas, tarsi pagrindinio biudžeto atšaka, tačiau turinti panašius aspektus, o projektų vertinimo eiga koreliuoja su bendrais biudžeto proceso etapais, numatytais Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros (1990), įstatymo 16 straipsnyje. Kuriame nustatyta, kad remiantis įstatymu ir kitais norminiais teisės aktais, rengia vykdomosios institucijos, teikia savivaldybės tarybai svarstymui bei tvirtinimui, sprendime nurodomas pagrįstumas (pajamos, išlaidos ir jų paskirstymas), o tvirtinimas atliekamas nustatytais terminais.

Tad šiuo atveju sietina, kad dalyvaujamojo biudžeto projektai glaustai susiję su bendru savivaldybės biudžeto rengimu ir vykdymu, tačiau konkretaus norminio teisės akto šiam procesui pagrįsti nėra. Taip pat, kyla klausimas ar nebūtų racionaliau projektų rengimo biudžetus tvirtinti metų pradžioje įvertinus poreikį ateinantiems metams, tai yra einamųjų metų teikiamos iniciatyvos būtų įgyvendinamos kitais metais.

Kaišiadorių ir Trakų rajono savivaldybės numačiusios elektroninio balsavimo būdą, savivaldybės interneto svetainėje iki nustatyto termino pabaigos. Akivaizdu, kad Kaišiadorių rajono gyventojų įtraukimas yra didesnis, nes amžiaus ribojimas yra 16 metų, o Trakų rajono – 18 metų.

Atlikus viešąjį balsavimą rezultatai skelbiami savivaldybių interneto svetainėse ir kitose informacinių sistemų puslapiuose. Taip pat, projektų įgyvendintojas yra savivaldybės administracija, o vykdytojas – administracinis padalinys, kuriame inicijuotas projektas. Kaišiadorių rajono savivaldybė buvo numačiusi 4 skirtingas kategorijas, kuriuose įgyvendins po 1 projektą, 2024 m. kategorijos optimizuotos į 4 skirtingas seniūnijas, naujausiame kvietime nurodomos planuojamos seniūnijos 2024 m. (Kaišiadorių apylinkės, Kruonio, Nemaitonių, Palomenės, Paparčių, Rumšiškių, Žiežmarių apylinkės, Žiežmarių). Tuo tarpu, Trakų rajono savivaldybės įgyvendinamų projektų kiekis priklauso nuo tais metais savivaldybės biudžete patvirtintos sumos (2024 m. – 95 tūkst. Eur), eilės tvarka pagal didžiausią balsų kiekį.

3.2. Įgyvendintų iniciatyvų vertinimas

Remiantis Kaišiadorių rajono savivaldybės oficialiame puslapyje Kaišiadorys.lt ir Trakų rajono savivaldybės – Trakai.lt skelbiama informacija, siekta nustatyti efektyvaus dalyvaujamojo biudžeto įgyvendinimo spragas bei gyventojų įtrauktumą darant prielaidas tobulinimo galimybėms, analizuojant 2022 ir 2023 metus.

Svarbu, peržiūrėti gyventojų įsitraukimą balsavime bei atrinktų ir įgyvendintų projektų statistiką Kaišiadorių ir Trakų rajonų savivaldybėse (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Kaišiadorių ir Trakų rajonų savivaldybių projektų statistika 2022-2023 m.

Rodiklis	Kaišiadorių rajono savivaldybė		Trakų rajono savivaldybė	
	2022	2023	2022	2023
Atrinktų projektų skaičius	13	19	18	9
Balsavusiųjų skaičius	3203	6315	1602	1359
Igyvendinta (vnt.)	3	3	4	3

Šaltinis: Sudaryta autorės pagal Kaišiadorys.lt ir Trakai. lt pateiktus duomenis

Taigi pastebima, kad Kaišiadorių rajono savivaldybės rodikliai (atrinkti balsavimui projektai, balsavusieji) 2023 m. lyginant su 2022 m. kilo, o balsavusiųjų kiekis augo beveik 2 kartus, kas vertinant vidutiniškai yra 332 balsai už vieną projektą. Tačiau Trakų rajono savivaldybės rodikliai atvirkščiai mažėjo, o atrinktų balsavimui projektų skaičius sumažėjo net dvigubai (nuo 18 iki 9), tačiau santykinai balsavusiųjų kiekis augo, kadangi vienam projektui vidutiniškai skirta 2023 m. – 151 balsas, atitinkamai 2022 m. – 89.

Kadangi Kaišiadorių rajono savivaldybė 2022-2023 metais buvo nustačiusi 3 kategorijų įgyvendinimo galimybes (2024 m. naujos redakcijos tvarkos apraše kategorijų nustatymo nebeliko):

I. Mažos apimties, Kaišiadorių miesto seniūnijoje, iki 20 tūkst. eurų;

II. Mažos apimties, Kaišiadorių rajono savivaldybės teritorijoje (išskyrus Kaišiadorių miesto seniūniją), iki 20 tūkst. eurų;

III. Didelės apimties, Kaišiadorių rajono savivaldybėje, iki 100 tūkst. eurų.

Tad kiekvienais metais savivaldybė įsipareigojo atitinkamai įgyvendinti 3 projektus (žr. 9 lentelę).

9 lentelė. Kaišiadorių rajono laimėjusios idėjos 2022-2023 m.

Kategorija	Pavadinimas	Aprašymas	Vertė (Eur)
2022			
I	Senamiesčio širdis. Kaišiadorių miestas	Parko įrengimas (takeliai, suoliukai ir kt.).	12 281
II	Žaslių miestelio Naujažerio paplūdimio infrastruktūros gerinimas.	Maudyklos ir paplūdimio sutvarkymas, pontoninis lieptas.	17 349
III	Sporto aikštynas. Pravieniškių k.	Sporto aikštė, lauko treniruokliai, vaikų žaidimo aikštelė.	99 400
Iš viso:			129 030
2023			
I	Laisvalaikio zonos įrengimas „Kaišiadorių oazė“. Kaišiadorių miestas	Laisvalaikio erdvė, sportas, poilsis, šalia miško	19 741
II	Laisvalaikio erdvė. Pravieniškių seniūnija	Vaikų žaidimo aikštelė	19 900
III	Budelių piliakalnio sutvarkymas ir pritaikymas lankymui. Žaslių seniūnija	Pėsčiųjų takas pritaikytas visoms socialinėms grupėms	68 086,72
Iš viso:			107 727,72

Šaltinis: Sudaryta autorės pagal Kaišiadorys.lt pateiktus duomenis

Analizuojant pastebima, kad Kaišiadorių rajono savivaldybės patvirtinti projektai gan skirtingi ir, o populiariausios iniciatyvos skirtos laisvalaikio praleidimui bei skatinantys užimtumą (parkai, takai, maudyklos, sporto erdvės, vaikų žaidimo aikštės). Tokios idėjos taip pat rodo ir rajono trūkumus, ko labiausiai ir pasigesdavo gyventojai. Matoma, kad projektai orientuoti į skirtingas tikslines grupes (vaikai, jaunimas, suaugusieji, šeimos), o gyventojai yra susidomėję ir aktyviai dalyvauja balsuodami, siekdami gerinti gyvenamąsias erdves. Taip pat, pabrėžtina, kad toje pačioje teritorijoje, pasikartojanti kategorija negali dalyvauti dvejus metus iš eilės, tad sudaroma sąlyga ir kitų teritorijų gyventojams teikti ir įgyvendinti projektus, tačiau kyla grėsmė dėl gyventojų aktyvumo sumažėjimo jau laimėjusioje teritorijoje.

Trakų rajono inicijuoti ir patvirtinti projektai neapibrėžiami kategorijomis, tačiau įgyvendinamų projektų kiekis panašus, kaip ir Kaišiadorių rajono savivaldybės (žr. 10 lentelę).

10 lentelė. Trakų rajono laimėjusios idėjos 2022-2023 m.

Eil. Nr.	Pavadinimas	Aprašymas	Vertė (Eur)
2022			
1.	Bijūnų bendruomenės skverelio pritaikymas poilsio, švenčių ir renginių reikmėms. Aukštadvario seniūnija	Laisvalaikio zona (pavėsinė, suoliukai, metalinės supynės)	30 000
2.	Lauko muzikos instrumentai. Senujų Trakų seniūnija	Muzikiniai lauko instrumentai	15 023
3.	„Viesų skveras“. Trakų seniūnija	Supynės, lauko treniruokliai, danga	30 000
4.	Naujasodžio maudyklos infrastruktūros remonto darbai. Trakų seniūnija	Laiptų ir teritorijos sutvarkymas	9 596,30
Iš viso:			84 619,30
2023			
1.	„Bijūnų parkas“. Aukštadvario seniūnija	Vaikų žaidimų aikštelė (aikštelės įrenginiai, muzikiniai instrumentai, integruoti batutai)	30 000
2.	Laisvalaikio įrenginiai. Senujų Trakų seniūnija	Laisvalaikio zona (betoninis futbolo stalas, žaidimas kryžiuokai, betoninis šachmatų stalas, hamakai)	13 181
3.	Muzikinės lauko erdvės kūrimas Paluknio bendruomenėje. Paluknio seniūnija	Muzikiniai lauko instrumentai	30 000
Iš viso:			73 181

Šaltinis: Sudaryta autorės pagal Trakai.lt pateiktus duomenis

Tačiau, Trakų rajono savivaldybės patvirtinti projektai ganėtinai panašūs 2022 m. ir 2023 m., o muzikinių instrumentų projektas atkartojamas ir kitoje seniūnijoje. Be to, 2023 m. laimėjęs projektas Paplūdimio įrengimas prie Meduvio ežero Senojo Tarpupio kaime, Senujų Trakų seniūnijoje buvo, kadangi numatytoje vietoje suformuotas privatus žemės sklypas, o laisvos valstybinės žemės nėra. Savivaldybė informavo, kad komisija posėdžio metu patvirtino sekantį projektą pagal gyventojų balsų skaičių (Muzikinės lauko erdvės kūrimas Paluknio bendruomenėje. Paluknio seniūnija).

Atkreiptinas dėmesys, kad Bijūnų bendruomenė ir Senųjų Trakų seniūnija yra lyderė, tad vėl gi kyla grėsmė dėl kitų teritorijų gyventojų įsitraukimo, todėl Kaišiadorių rajono savivaldybės laimėjusių teritorijų nedalyvavimo sąlyga turi racionalumo. Taip pat, aktualus siūlymas rengti kūrybines dirbtuves ar susitikimus su jau įgyvendinamų projektų bendruomene, kuriuose dalintųsi gerąja patirtimi ar padėtų bei jungtųsi kitų teritorijų iniciatyvų teikimui.

3.3. Ekspertinio vertinimo analizė

Ekspertinius vertinimus buvo nuspręsta sugrupuoti į priklausančius nuo paties piliečio (finansinis raštingumas, aktyvumas kt.) bei nuo išorės veiksnių (kiek patogia pateikta informacija, taisyklės ir kt.). Žemiau pateikti ekspertų atsakymai susiję su išorės veiksniais.

Siekiant sužinoti naudojamas priemonės suplanuoto biudžeto informacijai pateikti, nustatyti informatyvumo lygį gyventojams ekspertams užduotas atitinkamas klausimas (žr. 11 lentelę).

11 lentelė. Informacijos pakankamumas apie savivaldybės biudžetą

Kaip manote, ar rajono gyventojai gauna pakankamai informacijos apie savivaldybės biudžetą? Kokiomis priemonėmis?	
Ekspertas	Atsakymai
K1	Gyventojams visada teikiama išsami informacija visomis galimomis priemonėmis - skelbiant tinklalapyje projektą, socialiniai tinkai, rajono dienraštis. Tačiau informacijos naudingumas, priklauso nuo pačio asmens. Suinteresuotiems piliečiams sudaroma galimybė išreikšti nuomonę ar teikti pasiūlymus.
T1	Biudžeto planavimas yra kiekvienų metų didelis ir kruopštus darbas, kiekvienas tikriausiai esame girdėję sąvoką „biudžetiniai metai“. Tad savivaldybės puslapyje visada skelbiamas ir pastaruoju metu net vaizdiškai pateikiamas patvirtintas biudžetas, prieš patvirtinant pasitelkiant socialinius tinklus, vietinę spaudą, kviečiama teikti pasiūlymus.
K2	Besidomintys gauna visą jiems rūpimą informaciją. Savivaldybės puslapyje taip pat skelbiamas strateginis planas, kuris leidžia pamatyti, kas numatoma ne vieneriems metams bei teikti pasiūlymus jiems rūpimais klausimais. Visa informacija yra viešinama Kaišiadorys.lt puslapyje, socialiniuose tinkluose, o jei reikia pagalbos kontaktuojama su atsakingais skyrių specialistais.
T2	Trakų rajono savivaldybė prieš tvirtindama savivaldybės biudžetą visuomet informuoja gyventojus, skelbiant informaciją savivaldybės interneto svetainėje www.trakai.lt ir vietinėje spaudoje, laikraštyje „Trakų žemė“. Taip pat gyventojai net ir po biudžeto patvirtinimo visuomet gali su juo susipažinti savivaldybės interneto svetainėje www.trakai.lt .
K3	Manau, kad trūksta vaizdžiau parodyti biudžeto ataskaitą. Tam, kad mažiau dalyvaujantiems socialinių tinklų gyvenime, būtų santrauka apie nuderbtus darbus ir panaudotas lėšas.
T3	Informacijos nepakanka, kadangi pagrindiniai sklaidos būdai laikraštis, savivaldybės puslapis ir Facebook paskyra. Daugiau informacijos turėtų skleisti pasitelkiant įvairias socialines erdves, bendruomenes bei jų atstovus.

Respondentai apibūdino jų savivaldybėje naudojamas priemones, tačiau Trakų rajono savivaldybės ekspertas T3 pateikė pasiūlymą „*Daugiau informacijos turėtų skleisti pasitelkiant įvairias socialines erdves, bendruomenes bei jų atstovus*“. Kaišiadorių rajono gyventojams trūksta vaizdinių

pavidalu pateiktos informacijos, tai gali būti skaidrės, grafikai ir kt. Taigi pastebima, kad informacija apie kiekvienų metų biudžetą pateikiama įvairiomis ryšio priemonėmis, tačiau būtina atkreipti dėmesį, kad informaciją reikia pateikti vizualiai bei skleisti gyventojams aktualias galimybes ne tik interneto platybėse, bet ir pasitelkiant kontaktinį bendravimą.

Be to, K1 ir T1 ekspertams užduotas klausimas norint išgryninti, kokių veiksmų sustiprinimas ar eliminavimas lems efektyvesnį gyventojų įsitraukimą (žr. 12 lentelę).

12 lentelė. Veiksnių įtaka gyventojų įsitraukimui

Kokie veiksniai, turi įtakos gyventojų aktyvumui įsitraukiant į vietos savivaldos procesus?	
Ekspertas	Atsakymai
K1	Manau svarbu yra, kad rezultatas būtų apčiuopiamas, o piliečiai pajautų aktyvumo naudą. Trukdo susiformavę visuomenės stereotipai apie vietinės valdžios įsiklausymą į žmonių nuomones.
T1	Kiek teko analizuoti ir pastebėti tam įtakos turi įvairios priežastys, gali būti šeimyninė padėtis, bendri žmogaus bruožai ar visuomenės išankstinis nusistatymas. Tačiau turiu pastebėti, kad aktyvistų bendruomenėje daugėja, o geri pavyzdžiai užkrečia.

Ekspertai pastebi, kad gyventojų įsitraukimą lemia ir asmenybės bruožai, tad kaip ir teigiama 1. 4. poskyryje, svarbu ugdyti aktyvius piliečius nuo mokyklos suolo. Be to yra gajus stereotipai lemiantys naudos gavimo tikrumą, todėl svarbus grįžtamasis ryšys tų kurie jau įgyvendina projektus, taip bus daugiau pasitikėjimo vietos valdžia.

Neatmetama ir mintis, kad piliečių įsitraukimas nėra būtinas savivaldybės biudžeto planavime, tad šios nuomonės paklausta ir ekspertų (žr. 13 lentelę).

13 lentelė. Gyventojų įsitraukimo būtinumas biudžeto planavimo procese

Kaip manote, ar yra būtinas piliečių dalyvavimas, skirstant savivaldybės biudžetą? Kodėl?	
Ekspertas	Atsakymai
K1	Žinoma, dalyvavimas turi pridėtinę vertę bei lavina geresnį supratimą apie vietos savivaldą, sukuria glaudesnę ryšį. Dėl laiko ar kitų resursų stokos, savivaldybės valdantys asmenys ne visada gali skirti idėjų paieškoms, bet gali skirti atitinkamas pajėgas toms idėjoms įgyvendinti.
T1	Lietuva yra demokratinė valstybė, o valstybės gerovė priklauso nuo aktyvių, sąmoningų piliečių, o finansai visada buvo opi problema. Biudžeto planavimas bendras savivaldybės įvaizdis, prioritetų išreiškimas atsižvelgiant į gyventojų poreikius.
K2	Būtinas piliečių ir savivaldybės bendravimas, norit racionaliai naudoti lėšas ir patenkinti visuomenės poreikius.
T2	Mūsų demokratinėje valstybėje piliečių dalyvavimas priimant sprendimus yra būtinas. Atliekant racionalų biudžeto skirstymą įtraukiant gyventojus stiprinamas pasitikėjimas, jaučiamas svarbumas, formuojama didesnė pilietinė atsakomybė ir skatinamas abiejų pusių dialogas.
K3	Būtinas, skatinant pilietinį įsitraukimą ir bendrų sprendimų atspindinčių visuomenės poreikius, priėmimą.
T3	Būtinas dalyvavimas, nes skirstant savivaldybės biudžetą tarybos nariai ir meras ne visada žino visų bendruomenių bei gyventojų problemas poreikius, išskylančias problemas. Dalyvaujant piliečiams galima plačiau ir atviriau išsakyti bei gerinti gyventojų socialinius poreikius bei aplinką.

Vienbalsiai ekspertai nusprendė, kad piliečių įsitraukimas būtinas į savivaldybės biudžeto planavimo, skirstymo procesus bei įvardina priežastis: K1 teigia, kad „*lavina geresnį supratimą apie vietos savivaldą, sukuria glaudesnę ryšį*“, T1 akcentuoja būtinumą atsižvelgti į gyventojų poreikius ir susikonsoliduoti ties prioritetų išdėstymu, K2 įvardina racionalumo sąvokos svarbą, T2 – „*formuoti didesnę pilietinę atsakomybę ir skatinti abiejų pusių dialogą*“. Taigi visuomenės nuomonė ir įsitraukimas yra svarbi bendros gerovės kūrimo dalis, užtikrinanti skirtingų procesų įgyvendinimą. Kaip ir ekspertas K1 išreiškia, dėl laiko stokos vietos valdžia negali įsijausti į vietos gyventojų vaidmenį, bet gali skirti resursų iniciatyvų įgyvendinimui.

Be to renkantis ekspertus svarbu, identifikuoti ar ekspertas turėjo sąlytį su procesu, o jei neturėjo ar dalyvaujamojo biudžeto terminas apskritai yra žinomas. Atitinkamai užduotas klausimas (žr. 14 lentelę).

14 lentelė. Dalyvaujamojo biudžeto termino žinomumas

Ar esate/buvote susidūrę su dalyvaujamojo biudžeto procesu? Jei taip – kaip? Jei ne – ar girdėjote tokį terminą?	
Ekspertas	Atsakymai
K1	Taip esu prisidėjęs prie tvarkos aprašo kūrimo ir proceso įgyvendinimo pradžios.
T1	Asmeniškai nedalyvavau, tačiau šis terminas man žinomas, tai leidžia piliečiams nuspręsti dėl savo gyvenamosios aplinkos gerovės.
K3	Taip, bendruomenėje rengėme ir teikėme dalyvaujamojo biudžeto projektą.
T3	Taip, kelis syk teikėme projektus bei iniciatyvas aplinkai ir viešajai infrastruktūrai gerinti.

Analizuojant atsakymus, pastebima, kad ekspertai pasirinkti tinkamai, kadangi K1 yra susijęs su tvarkos aprašo parengimu ir proceso įdiegimu Kaišiadorių rajono savivaldybėje. T1 sąvoka įvardina artimai literatūros analizės metu išryškėjusiems apibūdinimams, o K3 ir T3 yra dalyvę dalyvaujamojo biudžeto procedūrose.

Kiekvieno proceso įgyvendinimo metu, svarbu identifikuoti atsakomybės pagrindą, kadangi natūraliai gali kilti ginčų (žr. 15 lentelę).

15 lentelė. Dalyvaujamojo biudžeto atsakomybės pagrindas

Kaip manote, kieno kompetencija turėtų būti dalyvaujamas biudžetas? (Valstybės, savivaldybės, piliečių).	
Ekspertas	Atsakymai
K1	Tai bendradarbiavimo procesas, savivaldybės atstovai turėtų tiesiogiai bendrauti su gyventojais, valstybė su savivaldybė ir pan. Bendras darbas dėl pagrindinio tikslo, duoda geriausius rezultatus.
T1	Mano nuomone dalyvaujamojo biudžeto vykdymą į Lietuvą „atnešė“ aktyvūs piliečiai, kurie parodė savo iniciatyvas, skatino dalyvavimą. Tačiau akivaizdu, kad proceso tobulinimas būtų žymiai sklandesnis jei pradžioje tai būtų valstybės iniciatyva (reglamentavimas), tada savivaldybių vykdymas ir piliečių įgyvendinimas, bet visumoje tai yra visų trijų šalių bendras procesas.
K2	Šiai dienai labai trūksta konkrečių valstybės nurodymų, kad savivaldybės ir piliečių vykdoma programa vyktų sklandžiau. Bendrąja prasme vykdymas yra visų lygių kompetencija.
T2	Dalyvaujamas biudžetas turėtų būti tiek valstybės, tiek savivaldybės ir tiek piliečių iniciatyva. Tik bendradarbiaujant visiems kartu įmanomas dalyvaujamojo biudžeto įgyvendinimas. Valstybės kompetencija įgyvendinime reikalinga konkrečių gairių nustatyme, informacijos sklaidoje, savivaldybės kompetencija įgyvendinime reikalinga visuose programos įgyvendinimo procesuose, siekiant padidinti gyventojų įsitraukimą į sprendimų priėmimo procesą bei pačių piliečių iniciatyva tam, kad patys galėtų spręsti dėl viešųjų lėšų panaudojimo siūlant idėjas dėl viešųjų erdvių gerinimo.
K3	Tai visų šių dalyvių bendradarbiavimas dėl bendro tikslo. Kadangi dalyvaujamas biudžetas yra apie piliečius, o savivaldybė ir valstybė yra tarsi piramidės sudedamosios dalys, tačiau turinčios skirtingas kompetencijas.
T3	Pirmiausia piliečių, bet žinoma padedant ir patariant savivaldybei ar valstybei.

Akivaizdu, kad tai bendras visų trijų šalių kompetencijų rinkinys, o ekspertas T2 detalai įvardina ir paaiškina kiekvienos institucijos atstovavimą bei sutvirtina 2 dalyje įvardintas problemas (valstybės gairių, piliečių įsitraukimo trūkumą).

Be to, svarbu suprasti ar dalyvaujamojo biudžeto programos įgyvendinimas sieja skirtingas socialines grupes (žr. 16 lentelę).

16 lentelė. Skirtingų grupių bendradarbiavimas

Kaip manote, ar dalyvaujamas biudžetas skatina visuomenės susivienijimą ir skirtingų socialinių klasių bendradarbiavimą? Kodėl?	
Ekspertas	Atsakymai
K2	Taip, kadangi pagal Kaišiadorių rajono savivaldybės gyventojų iniciatyvų, skirtų gyvenamajai aplinkai ir viešajai infrastruktūrai gerinti ir kurti, projektų idėjų atrankos ir finansavimo tvarkos aprašą, pareiškėjas turi surinkti 10 pritariantiųjų parašų ir tai yra skirtingų asmenų sąrašas. Taip pat, dažniausiai teikiama bendruomenės vardu, tad natūralu, kad bendruomenės atstovai diskutuoja, bendrauja ir ieško tinkamiausių sprendimų.
T2	Dalyvaujamas biudžetas skatina visuomenės susivienijimą ir skirtingų socialinių klasių bendradarbiavimą. Gyventojas teikdamas pasiūlymą turi surinkti 15 projektą palaikančių gyventojų parašų ir vėliau balsuojant viešos atrankos metu, ir norėdamas, kad prabalsuotų už idėją bendrauja ir bendradarbiauja su įvairių socialinių klasių gyventojais.

Kaip manote, ar dalyvaujamas biudžetas skatina visuomenės susivienijimą ir skirtingų socialinių klasių bendradarbiavimą? Kodėl?	
Ekspertas	Atsakymai
K3	Manau, kad vienija, nes norint gauti rezultatą, vyksta diskusijos, sprendžiami klausimai
T3	Žinoma skatina, kadangi kai mes teikėm projektus reikėjo tartis, bendrauti su įvairiais gyventojais, nes sprendžiami būtent tai visuomenės daliai reikalingi klausimai.

Taigi, reikalavimas prie projektų pateikti pritariančiųjų sąrašą turi racionalumo, kaip įvardina K2 ir T2 ekspertai. K3 ir T3 ekspertų atsakymuose matoma, kad norit parengti, svarbu diskutuoti ir išgryninti projektų būtinumą, o vėliau ir įgyvendinti projektą – pritariančiųjų balsų surinkimui. Taip aktyvūs piliečiai ne tik pateikia tekstą, bet ir kontaktiniu būdu skleidžia informaciją.

Kaip jau darbe ne vieną kartą pastebėta, kad piliečių aktyvumas yra aktuali problema, tad siekiant įvertinti šios problemos sprendimą svarbu identifikuoti priežastis (žr. 17 lentelę).

17 lentelė. Veiksniai lemiantys piliečių aktyvumą.

Dėl kokių priežasčių piliečiai aktyviai teikia iniciatyvas ir balsuoja už projektų vykdymą?	
Ekspertas	Atsakymai
K1	Kadangi ankščiau buvau glaudžiai susijęs su bendruomenėmis, pastebiu, kad aktyvumui įtaka daro bendruomenės aktyvūs piliečiai jie savo užsidegimu skatina įsitraukti ir pasyviau nusiteikusius gyventojus. Todėl manau, kad reikia skatinti tokių piliečių aktyvumą, kaip vieną iš svarbios grandies dalių. Vangiai įsitraukiantys asmenys į balsavimą dažniausiai susiduria su sunkumais balsuojant, naujų technologijų naudojimosi sunkumais, negalėjimas nuvykti į balsavimui numatytą vietą.
T1	Manau geroji patirtis, kaip žinia geriausiai informacija keliauja „iš lūpų į lūpas“, o sėkmingų pavyzdžių skleidimas skatina ir kitus visuomenės narius dalyvauti. Visada yra pasyvių žmonių, tačiau turiu išskirti amžiaus kategorijų skirtumus bei informacinių technologijų naudojimosi pranašumą.
K2	Visada buvo aktyvių ir pasyvių gyventojų. Tačiau požiūris yra keičiama savybė, dažnai tai vyksta kai pasidaliname įgyvendintais projektais, o žinia pasklinda plačiau.
T2	Aktyvumui turi įtakos noras sutvarkyti savo gyvenamąją aplinką, įrengti naujų viešųjų erdvių, dalyvauti savivaldybės gyvenime, o pasyvumui turi įtakos pesimistiškumas ir nusistatymas iš anksto, kad nepavyks ir jokios idėjos nebus įgyvendintos.
K3	Reikalavimai projektams, turėtų būti aiškesni, o specialistai kompetentingi atsakant į iškilusius klausimus. Internetinis balsavimas yra žymiai patogesnis jaunesniems gyventojams ir tiems, kurie naudoja technologijomis. Asmenys, kurie yra vyresni ar nelabai turi didelių gebėjimų naudotis technologijomis negali atlikti balsavimo, todėl patogų būtų turėti ir popierinį balsavimą, taip daugiau žmonių galėtų dalyvauti ir balsuoti.
T3	Tvarka galėtų būti aiškesnė, savivaldybė galėtų labiau prisidėti paaiškinant iškilusias problemas bei klausimus projekto rengėjams. Dažnai atmetami tinkami projektai dėl ne visai teisingų savivaldybės komisijos nutarimų. Gyventojai tada jaučiasi apgaudinėjami, kyla įtarimai, kad ne visai sąžiningai vyksta ne tik projektų vertinimas, bet ir balsavimas. Balsavimo tikrumo negalima patikrinti. Informacijos sklaida apsiriboja pagrinde savivaldybės interneto puslapio naujiena.

Literatūros analizės metu identifikuotas aktyvių piliečių ir gerosios patirties skatinimo svarba matoma ir ekspertų atsakymuose. T1 pabrėžia kontaktinio dalyvavimo svarbą, tad aktualu rengti koncentruotus susitikimus. Taip pat, ekspertas T2 įvardina ir asmeninių savybių bei stereotipų

aktualumą. K3 ir T3 įvardina aiškumo stoką, tad kyla mintis, kad reikalavimai turėtų būti dubliuojami buitine ar paprasta kalba, ne tik teisinėmis ir mokslinėmis apibrėžtimis. K3 įvardina popierinio balsavimo reikiamybę, žinoma taip būtų įtraukta daugiau piliečių, tačiau neįvertinta korupcijos grėsmė, o šios savybės užkirtimui reikalingi papildomi resursai. Balsavimas elektroninėmis priemonėmis užtikrina sklandesnį ir sąžiningesnį balsavimą, tačiau abejonių kelia balsavusiųjų identifikavimas. Pabrėžtina, kad neturintys galimybės balsuoti savomis priemonėmis, suteikiama teisė atvykti kvietime nurodytą adresu, tačiau vėl gi manytina, kad tai atliks tik aktyvūs piliečiai, kadangi naudojami papildomi resursai (laikas, kuras, automobilis ir kt.).

Siekiant identifikuoti, kas turi spręsti dėl galutinio sprendimo bei įvertinti ar dabartinės procedūros turi reikšmės užduotas atitinkamas klausimas ekspertams (žr. 18 lentelę).

18 lentelė. Galutinio sprendimo priėmimas

Kaip manote, ar dalyvaujamojo biudžeto proceso galutinius sprendimus turėtų priimti visuomenė, ar savivaldybė? Kodėl?	
Ekspertas	Atsakymai
K1	Jei kalba, kas turi spręsti dėl patinkančių projektų, tai visuomenė, tačiau svarbi ir savivaldybės komisijos atranka.
T1	Kadangi dalyvaujamas biudžetas yra apie pilietinį dalyvavimą, tad sprendimus turi priimti visuomenė balsavimo būdu.
K2	Savivaldybė ir visuomenė priima galutinius sprendimus tam tikrose etapuose. Savivaldybė – vykdydama atranką, o visuomenė balsuojant už jiems didžiausią naudą teikiančius projektus. Jei kalbama apie galutinį priemonės etapą, manau sprendimas turi būti visuomenės.
T2	Dalyvaujamojo biudžeto proceso galutinius sprendimus turėtų priimti ir šiuo metu Trakų rajono savivaldybėje priima visuomenė. Viešos atrankos metu daugiausiai balsų surinkusios idėjos, kurioms užtenka savivaldybės biudžete numatytos sumos yra įgyvendinamos. Vertinimo komisija susirenka į posėdį tik patvirtinti daugiausiai balsų surinkusių idėjų sąrašą, todėl galutinį sprendimą priima visuomenė savo balsavimu.
K3	Projektų atranka, pagalba ir formalumų sutvarkymas, turėtų vykti savivaldybėje, tačiau galutinį sprendimą priimti gyventojai, kadangi jie glaudžiai susiję su gyvenama aplinka ir jos gerovės kūrimu.
T3	Visuomenė, kadangi sumos dalyvaujamajame biudžete nėra didelės palyginus su savivaldybės biudžetu, atsakomybė mažesnė, bet gyventojai jaustųsi turintys didesnę vertę, kadangi jei gali priimti galutinius sprendimus, kiltų jų noras bendradarbiauti, dalyvauti bei siūlyti. Mažėtų galimos korupcijos tikimybė. Dažnai įgyvendami tik keli projektai, nes dažnai laimi dideli projektai palaikomi tam tikros visuomenės dalies, o maži projektai, tuo pačiu pigesni ir reikalingi tik tam tikrai bendruomenei negali būti įgyvendinti, nors taikant sąnaudų ir naudos analizę apsimokėtų.

Akivaizdu, kad galutinis sprendimas yra visuomenės, tačiau savivaldybės komandos atranka, kaip ir dabar vykdoma yra neatsiejama proceso dalis. T3 eksperto atsakymo metu įvardinama, kad didesnė tikimybė laimėti didelės apimties projektams nei mažiems, koreliuojant – didelė apimtis lemia didesnis gyventojų balsų skaičius, mažesnis – mažą. Tad kyla mintis, kad savivaldybės turėtų įvertinti visas teikiamas iniciatyvas ir sudaryti galimybę virsti realybę, pavyzdžiui perduoti atitinkamai seniūnijai, pritraukti investiciją ar įgyvendinti ne iš dalyvaujamojo biudžeto priemonės, taip bus įgyvendintas

didesnis projektų skaičius bei suteikiama didesnė nauda gyventojams. Kadangi mažos apimties projektai apsiriboja tik suoliukų, sūpynių ir kitų nesudėtingų statinių įrengimu, o sąmatos parengimas, paskaičiavimas bei tinkamų įrengimų paieškos jau atliktos.

Kadangi susiduriama su iššūkiais, o dalyvaujamojo biudžeto įgyvendinimas nėra išbaigtas procesas, siektina nustatyti veiksniai stabdančius dalyvaujamojo biudžeto procesą (žr. 19 lentelę).

19 lentelė. Veiksniai stabdantys dalyvaujamojo biudžeto įgyvendinimą

Su kokiais iššūkiais susiduriama įgyvendinant dalyvujamą biudžetą?	
Ekspertas	Atsakymai
K2	Opi problema yra kainų pasikeitimo rizika, kuo ilgiau užtrunka projekto įgyvendinimas tuo labiau didėja rizika. Daug laiko užima tikrinant balsavusiųjų asmenų tinkamumą balsuoti.
T2	Kelios problemos, su kuriomis susiduriama įgyvendinant dalyvujamą biudžetą: 1. Augančios kainos, kurių tiksliai negali numatyti nei projekto idėjos rengėjas nei projekto įgyvendintojas. 2. Paskelbus internetinį balsavimą (viešą atranką) atsiranda ir grupelė žmonių, kurie reiškia nepasitenkinimą planuojamam projekto idėjos pasiūlymui ir jam priešinasi teikiant skundus. 3. Internetinės platformos stygius (dideli laiko kaštai identifikuojant balsavusių asmenų duomenų patikimumą).
K3	Teikiant projektus turi būti aiški informacija, kas juos gali teikti, kokie reikalingi dokumentai ir kt., norisi paprastesnių terminų, kad būtų aišku visiems ko reikalaujama. Taip pat projektams galbūt reiktu kažkokių lygių, nes esant mažai bendruomenei ar kaimeliui su mažu skaičiumi gyventojų, beveik nėra galimybės laimėti projekto, nes mažas balsuojančių asmenų skaičius.
T3	Jeigu procesai užtrunka ilgiau, būna pasikeičia projekto įgyvendinimo kaina. Savivaldybė paslaugas bei prekes gali pirkti savo nuožiūra nesiderant su visuomene ar bendruomene teikusia projektus. Savivaldybės ar seniūnijos požiūris ne visada sutampa su bendruomenės vizija.

Ekspertai įvardina kainų pasikeitimo riziką, kadangi procesas užtrunka ne vieną mėnesį, o pareiškėjų finansinis raštingumas nėra kompetentingas. Šią riziką įvardino ir bendruomenių atstovai 2023 m. spalio 24 d. vykusiam „Dalyvaujamojo biudžeto forumas 2023“ metu. Tad pareiškėjas turi paskaičiuoti didesnes kainas projekto sąmatoje arba savivaldybė nustatyti sumą nenumatytoms išlaidoms padengti. Kas yra svarbu ir neįvardinta, kad projektai įgyvendinami viešųjų pirkimų būdu, per centrinę viešųjų pirkimų informacinę sistemą, o ne fizinio asmens užsakymu, todėl numatyti konkretūs darbai, įrengimai projekto paraiškoje yra orientacinio pobūdžio.

Taip pat, ekspertas T2 ir T3 įvardina konkurencijos, skundų, skirtingų požiūrių problemą, manytina, kad savivaldybė turėtų sklandžiau derinti skirtingų grupių interesus arba, kaip minėta anksčiau sudaryti nelaimėjusiems projektams alternatyvas. Be to, T2 ekspertas siūlė visuotinės platformos idėją darbuotojams, pareiškėjams ir balsuojantiems. Tokios idėjos užuomazgos jau yra keliose savivaldybėse, iniciatyva „Dalyvauk“, minėta 1. 3. poskyryje (žr. 1 lentelę).

Siekiant įžvelgti ekspertų požiūrį į efektyvinimo galimybes, užduotas atitinkamas klausimas (žr. 20 lentelę). Kuriuo metu įvardinamos ir apibendrinamos aukščiau įvardintos tobulinimo idėjos.

20 lentelė. Ekspertų pasiūlymai dalyvaujamojo biudžeto proceso efektyvumui didinti

Ar turite pasiūlymų dalyvaujamojo biudžeto procesui efektyvinti? Kokių?	
Ekspertas	Atsakymai
K1	Biudžeto priėmimo procesas ir biudžeto vykdymas turi būti nuolat stebimas, analizuojamas ir tobulinamas. Pagrindinės sėkmingo dalyvaujamojo biudžeto sudarymo sąlygos yra stipri vietos valdžios parama, gerai organizuota pilietinė visuomenė ir gerųjų patirčių plėtimas.
T1	Aktyviau skleisti informaciją, šviesti ir skatinti bei drąsinti dalyvauti ir nebijoti, o savivaldybės specialistus padėti asmenims tinkamai, pagal reikalavimus parengti projektus.
K2	Būtų paprasčiau jei būtų vieninga sistema, patogi darbuotojams ir pareiškėjams.
T2	Tobulėjimui ribų nėra ir visuomet tai kas sukurta galima patobulinti. Gyventojai galėtų dar labiau įsitraukti į patį procesą: teikti daugiau idėjų, viešinti, balsuoti, savivaldybės galėtų dar labiau tobulinti programos įgyvendinimo procesą, o valstybinės institucijos prisidėti konkrečių gairių nustatyme bei informacijos sklaidoje.
K3	Daryti apklausas ko trūksta visuomenei, kokios išskylančios problemos. Taip pat prijungti ir bendruomenes, kad pasidomėtų ar išreikštų savo nuomonę.
T3	Platesnė informacijos sklaida, sąnaudų ir naudos analizės taikymas vertinant projektus bei juos įgyvendinant. Didesnis finansavimas. Visuomenės bei jų atstovų įtraukimas sprendžiant dėl dalyvaujamojo biudžeto.

Ekspertų atsakymuose įvardinamos ir apibendrinamos aukščiau įvardintos tobulinimo idėjos. K3 pabrėžia grįžtamojo ryšio svarbą, tą mini ir Transparency international Lietuvos skyriaus atstovė Žemgulytė, FM99 laidoje sakė „*pradėti būtų galima nuo gyventojų grįžtamojo ryšio rinkimo – pavyzdžiui, dalyvaujamojo biudžeto metu tai daro vos septynios savivaldybės.*“

Apibendrinant galima teigti, kad Kaišiadorių ir Trakų rajonų savivaldybių dalyvaujamojo biudžeto įgyvendinimo programa yra vykdoma sėkmingai, tačiau susiduria su iššūkiais. Savivaldybių teritoriniai ir socialiniai aspektai yra gan panašūs, tačiau Kaišiadorių rajono savivaldybės 2024 m. skiriamas biudžetas programos vykdymui yra žymiai didesnis ir siekia 216,6 tūkst. Eur. Taip pat, skirtingai nei Trakų rajono savivaldybė įgyvendinimo terminas Kaišiadorių rajono savivaldybės siekia 2 metus. Abejos savivaldybės nustato sąlygas projekto pareiškėjui bei būtinas pritariantįjį sąrašas. Projektai vertinami trimis etapais, vykdoma vieša atranka, o įgyvendinama daugiausiai balsų surinkusi iniciatyva gyvenamajai aplinkai ir infrastruktūrai gerinti. Kaišiadorių rajono savivaldybė 2024 m. įgyvendins 4 projektus iki 25 tūkst. Eur kvietime nurodytų seniūnijų teritorijose, o Trakų rajono savivaldybės įvykdytų projektų skaičius priklausys nuo savivaldybės biudžete skirtos sumos (2024 m. – 95 tūkst. Eur).

Ekspertinio vertinimo matu susitirpintos literatūros analizės metu įvardintos problemos bei bandyta išgryninti efektyvaus dalyvaujamojo biudžeto proceso pavyzdį. Aktyvių piliečių įtraukimas sprendžiamas diskusijomis, naudos gavimu bei gerųjų patirčių sprendimu. Ekspertai įvardina valstybinių lygių apibrėžtų konkrečių gairių trūkumą bei visuotinės informacinės platformos įdiegimo galimybes. Informacijos sklaida neturi apsiriboti, tik informacinių technologijų svetainėse, tačiau svarbūs ir kontaktiniai susitikimai, gerosios patirties, viešumo sklaida.

IŠVADOS

1. Literatūros analizės metu nustatyta, kad dalyvaujamas biudžetas Lietuvoje yra naujas, tačiau pasaulyje įgyvendinamas daugiau nei 30 metų, programa akcentuoja piliečių įtraukimą į finansinių sprendimų procesą. Biudžeto priėmimo procesas ir biudžeto vykdymas turi būti nuolat stebimas, analizuojamas ir tobulinamas. Dalyvaujamas biudžetas – tai visuomenės poreikius atitinkanti ir skatinanti dalyvauti programa, kai rengiami ir įgyvendinami projektai suteikiantys didžiausią naudą vietos gyventojams.

2. Vyraujantys dalyvaujamojo biudžeto modeliai yra nepakankami, tad būtina išgryninti Lietuvai aktualius bruožus ir sukurti savitą modelį. Dabartinis dalyvaujamojo biudžeto programos vykdymas ir įgyvendinimas vis sparčiau plinta ne tik savivaldybėse, bet ir mokyklose. Pagrindinės sėkmingo dalyvaujamojo biudžeto sudarymo sąlygos yra stipri vietos valdžios parama, gerai organizuota pilietinė visuomenė ir gerosios patirties sklaida. Tačiau ir šiai dienai išlieka valdžios konkrečių gairių nebuvimo problema, kadangi vadovautis bendru vietos valdžios įstatymu bei konstitucijos normomis, nepakanka.

3. Veiksniai lemiantys dalyvaujamojo biudžeto sudarymą ir efektyvų įgyvendinimą yra: piliečių aktyvumas, gerosios praktikos sklaida, kontaktinių susitikimų organizavimas bei aktyvus priemonės viešinimas. Geografiniai padaliniai (savivaldybės, seniūnijos), mokyklų administracijos, bendruomenės ir patys gyventojai turėtų reguliariai rengti susitikimus ir debatus, kad piliečiai būtų įtraukti į diskusijas, siekiant nustatyti strateginius prioritetus.

4. Kaišiadorių ir Trakų rajonų savivaldybių dalyvaujamojo biudžeto įgyvendinimo programa yra vykdoma sėkmingai, tačiau susiduria su iššūkiais. Aktuali gyventojų įtraukimo problema, ypač matoma Trakų rajono savivaldybės balsavimo rezultatuose lyginant 2022 m. su 2023 m. (sumažėjimas 2 kartus). Skatintina nustatyti konkrečius vertinimo rodiklius tokius, kaip įtrauktų gyventojų, bendruomenių, nevyriausybinių organizacijų skaičius, atliktų konsultacijų, susitikimų kiekis. Pastebima, kad Kaišiadorių rajono savivaldybė 2024 m. atnaujino tvarkos aprašą, tai rodo proceso stebėjimo ir tobulinimo gaires. Taip pat, Trakų rajono savivaldybėje yra kelios tos pačios laiminčios bendruomenės kelis metus iš eilės, tai sąlygoja kitų bendruomenių aktyvumo stabdymą. Kaišiadorių rajono savivaldybė 2024 m. įgyvendins 4 projektus iki 25 tūkst. Eur kvietime nurodytų seniūnijų teritorijose, o Trakų rajono savivaldybės įvykdytų projektų skaičius priklausys nuo savivaldybės biudžete skirtos sumos (2024 m. – 95 tūkst. Eur).

REKOMENDACIJOS

1. Papildyti Biudžeto sandaros įstatymą, kad būtų skatinamas dalyvavimo biudžete procesas arba parengti dokumentą atitinkamos kompetencijos institucijos koncentruotą dalyvaujamojo biudžeto gairių nustatymu.

2. Kaišiadorių ir Trakų rajonų savivaldybėms rekomenduotina viešinti gerąsias patirtis ne tik socialinėje erdvėje, bet ir kontaktiniuose susitikimuose, organizuoti tikslines kūrybines dirbtuves. Taip bus įtraukiama bei apie dalyvaujamojo biudžeto procesą sužinos daugiau piliečių atitinkamai, aktyviau bus gerinama gyvenamoji aplinka.

LITERATŪRA

1. Akmenės rajono tarybos 2021 m. rugpjūčio 30 d. sprendimas Nr. T-192 „Dėl gyventojų iniciatyvų, skirtų gyvenamajai aplinkai ir infrastruktūrai gerinti ir kurti, projektų idėjų atrankos ir finansavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/4b1b8950098c11ec9f09e7df20500045/asr>
2. Augsberger, A., Gecker, W. & Collins, M. E. (2018). „We make a direct impact on people's lives“: Youth empowerment in the context of a youth-led participatory budgeting project. *J. Community Psychol.* 2018;1–15. doi: 10.1002/jcop.22131. Prieiga per internetą: <https://search.ebscohost.com/skaietykla.mruni.eu/login.aspx?direct=true&db=asn&AN=135019489&site=ehost-live>
3. Birškyte, L. (2013). *Involving citizens in public decision making: the case of participatory budgeting in Lithuania*. Financial Theory and Practice. 37. 383-402. Prieiga per internetą: http://www.fintp.hr/en/archive/involving-citizens-in-public-decision-making-the-case-of-participatory-budgeting-in-lithuania_746/
4. Cabannes, Y. (2021). Greening cities through Participatory Budgeting: Answers to climate change from Lisbon, Portugal and Molina de Segura, Spain. Prieiga per internetą: <https://www.oidp.net/docs/repo/doc1009.pdf>
5. Centre for public impact. (2021). *Green Participatory Budgeting: Lisbon, Portugal*. Prieiga per internetą: <https://www.centreforpublicimpact.org/case-study/green-participatory-budgeting-lisbon-portugal>
6. Daugiau nei pusė Lietuvos jaunimo nedalyvauja pilietinėje veikloje. (2022, sausio 25). *Gyvenimas*. Prieiga per internetą: [Daugiau nei pusė Lietuvos jaunimo nedalyvauja pilietinėje veikloje | Gyvenimas](#)
7. Department of Public Relations in Tartu City Government. (2021). The Participative Budgeting Process in Tartu. Prieiga per internetą: <https://www.tartu.ee/en/participative-budgeting#participative-budgeting>
8. Dvorak, J. (2019). Valdysena. *Dalyvaujamojo biudžeto taikymas gerovės visuomenėje*. Prieiga per internetą: <http://valdysena.lt/?p=842>
9. EIT Climate-KIC. (n. d.). Success stories. City Finance Lab. Prieiga per internetą: <https://www.climate-kic.org/success-stories/city-finance-lab/>
10. European Union, 2020. *Lisbon– European Green Capital 2020*. doi:10.2779/319980. Prieiga per internetą: [brochura lisboa capital verde europeia 2020.pdf](#)
11. Fung, A. (2009). Participate, but Do so Pragmatically. *Public Engagement for Better Policy and Services*. Chapter 25, 227-229. ISBN 978-92-64-04886-7. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1787/9789264048874-en>
12. George, T. (2022). *Semi-Structured Interview. Definition, Guide & Examples*. Prieiga per internetą: <https://www.scribbr.com/methodology/semi-structured-interview/>

13. Gherghina, S. & Tap, P. (2021). Ecology Projects and Participatory Budgeting: Enhancing Citizens' Support. *Sustainability*. 13, no. 19: 10561. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.3390/su131910561>
14. Government Property Agency. (2022). *Net zero programme: looking beyond carbon emissions*. Prieiga per internetą: <https://www.gov.uk/government/case-studies/net-zero-programme-looking-beyond-carbon-emissions>
15. Jaunimo į(si)traukimo Lietuvoje galimybių analizė (2020). Tyrimo ataskaita. Prieiga per internetą: <jaunimo-itrukimo-lietuvoje-galimybiu-analize-2020.pdf> (jra.lt)
16. Kaišiadorių rajono savivaldybės taryba 2021 m. gruodžio 23 d. sprendimas Nr. V17E-289 „Dėl Kaišiadorių rajono savivaldybės gyventojų iniciatyvų, skirtų gyvenamajai aplinkai ir viešajai infrastruktūrai gerinti ir kurti, projektų idėjų atrankos ir finansavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Prieiga per internetą: <https://teisineinformacija.lt>
17. Kardelis, K. (2002). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Kaunas. Prieiga per internetą: <https://verslas09.files.wordpress.com/2010/01/mtp.pdf>
18. Kauno technologijos universitetas. (2023). Kauno technologijos universitetas. *Kai miestiečiai patys sprendžia, kaip naudoti miesto pinigus: ko moko Lietuvos ir Europos pavyzdžiai?* Prieiga per internetą: <https://ktu.edu/news/kai-miestieciai-patys-sprendzia-kaip-naudoti-miesto-pinigus-ko-moko-lietuvos-ir-europos-pavyzdziai/>
19. Ko reikia, kad pilietinis ugdymas Lietuvos mokyklose būtų efektyvus? (2022, lapkričio 22). *Gyvenimas*. Prieiga per internetą: [Ko reikia, kad pilietinis ugdymas Lietuvos mokyklose būtų efektyvus? | Gyvenimas](https://gyvenimas.lt/ko-reikia-kad-pilietinis-ugdymas-lietuvos-mokyklose-but-efektyvus/)
20. Krudycz, L.C., Martins, V.A., Toigo, L.A., & Petri, S.M. (2023). Decision support in the budget management of a public institution: a constructivist multicriteria model. *Administratie si Management Public*, 41, 54-72. Prieiga per internetą: [Administratie si Management Public \(ase.ro\)](https://administratie-si-management-public.ase.ro)
21. Lieberman, M. (2023). Giving Students a Say in School Spending? A District Leader's Bold Idea Pays Off. *Edweek leaders to learn from*. Prieiga per internetą: <https://www.edweek.org/leaders/2023/giving-students-a-say-in-school-spending-a-district-leaders-bold-idea-pays-off>
22. Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymas, (1990). Galiojanti suvestinė redakcija nuo 2024-03-01 Nr. XIV-2325. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.428/asr>
23. Lietuvos Respublikos Konstitucija 1992 m. spalio 25 d. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.47BB952431DA/asr>
24. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta569/content>

25. Lietuvos Respublikos seimas. (2021). Dalyvaujamųjų biudžetų praktikos kai kuriose ES valstybėse narėse. Prieiga per internetą: [getFile3 \(lrs.lt\)](#)
26. Lietuvos Respublikos seimas. (2021). *Pilietinio dalyvavimo ir bendruomeniškumo skatinimo grupės pirmininko Kęstučio Vilkauskio pranešimas: „Dalyvaujamojo biudžeto priemonė atveria naujas galimybes aktyvesniam pilietiniam dalyvavimui“*. Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35403&p_k=1&p_t=276570
27. Lietuvos Respublikos statybos įstatymas, 1996 m. kovo 19 d. Nr. I-1240. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.26250/asr>
28. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2015 m. spalio 30 d. įsakymas Nr. V-1208 „Dėl Lietuvos higienos normos HN 131:2023 „Vaikų žaidimų aikštelės ir patalpos. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ patvirtinimo. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/09a8b740833711e5bca4ce385a9b7048/asr>
29. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija. (2010). Studija. *Gyventojų dalyvavimas vietos reikalų tvarkyme*.
30. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija. (2021). 2020 metų veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: [000 VRM 2020 m veiklos ataskaita TEIKIMAS LRV.pdf](#)
31. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo Nr. I-533 pakeitimo įstatymas 2022 m. birželio 30 d. Nr. XIV-1268 (Suvestinė redakcija nuo 2024-03-01 iki 2024-12-31). Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=b8814b70041c11edb32c9f9d8ba206f8>
32. Lietuvos respublikos vyriausybė. Oficialios statistikos portalas. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/>
33. Luo, A. (2023). *Content Analysis. Guide, Methods & Examples*. Prieiga per internetą: <https://www.scribbr.com/methodology/content-analysis/>
34. Lvovna, V. & Votto, D. (2018). *What if Citizens Set City Budgets? An Experiment That Captivated the World – Participatory Budgeting – Might Be bandone din its Birthplace*. Prieiga per internetą: <https://www.wri.org/insights/what-if-citizens-set-city-budgets-experiment-captivated-world-participatory-budgeting>
35. Mažeikių rajono savivaldybės tarybos 2022 m. kovo 31 d. sprendimas Nr. T1-70 „Dėl gyventojų iniciatyvų, skirtų gyvenamajai aplinkai ir viešajai infrastruktūrai gerinti ir kurti, projektų idėjų atrankos ir finansavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Prieiga per internetą: <https://mazeikiai.lt/naujienos/dalyvaujamasis-biudzetas-gyventojai-kvieciami-siulyti-idejas>
36. Muravjovas, S. (2024). *Ši Vyriausybė šią kadenciją neskyrė pakankamai dėmesio korupcijos prevencijai*. Prieiga per internetą: <https://transparency.lt/si-vyriausybe-sia-kadencija-neskyre-pakankamai-demesio-korupcijos-prevencijai/>

37. OECD. (2022). Subnational Green Budgeting Practices and Guidelines. *Aligning Regional and Local Budgets with Green Objectives*. OECD Multi-level Governance Studies. OECD Publishing, Paris. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1787/93b4036f-en>
38. Open Policy Making: Work in Progress (2009). *Public Engagement for Better Policy and Services*. Chapter 2, 31-34. ISBN 978-92-64-04886-7. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1787/9789264048874-en>
39. Papelytė-Davidavičienė, G. (2020). Sociologija. Mintis ir veiksmai. *Laimė ir pilietinis aktyvumas Lietuvoje*. Prieiga per internetą: <https://www.zurnalai.vu.lt/sociologija-mintis-ir-veiksmai/article/view/26242/25649>
40. Participatory budgeting project. (2017). What happens when students lead PB? Prieiga per internetą: <https://www.participatorybudgeting.org/what-happens-when-students-lead-pb/>
41. Phoenix Union High School District (n. d.). *PXU Participatory Budgeting*. Prieiga per internetą: <https://www.pxu.org/PB>
42. Plungės rajono savivaldybės tarybos 2023 m. lapkričio 30 d. sprendimas Nr. T1-312 „Dėl gyventojų iniciatyvų, skirtų gyvenamajai aplinkai ir viešajai infrastruktūrai gerinti ir kurti, projektų idėjų atrankos ir finansavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/4c590ca0902811eea5a28c81c82193a8>
43. Ramanauskas, L. (2023). *Kaip Lietuvos savivaldybės įgyvendino dalyvaujamąjį biudžetą?*. Prieiga per internetą: [Kaip Lietuvos savivaldybės įgyvendino dalyvaujamąjį biudžetą? | FM99](#)
44. Rinkevičiūtė, A., Semionovaitė E. ir Kalinauskienė, I. (2024). *Dalyvaujamas biudžetas jūsų mokykloje: kas tai yra, nuo ko pradėti ir kaip užtikrinti įgyvendinimo sėkmę?*. Praktinis vadovas. Prieiga per internetą: [Praktinis vadovas 2024-1.pdf \(transparency.lt\)](#)
45. Rytel-Warzocha, A. (2018). *The role and impact of participatory instruments in Poland. Dusk or dawn od direct democracy?*. International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences & Arts SGEM. 2018, Vol. 5, p387-394. 8p. doi: 10.5593/sgemsocial2018H/11. Prieiga per internetą: [THE ROLE AND IMPACT OF PARTICIPATORY INSTRUMENTS IN POLAND. DUSK OR DAWN OD...: EBSCOhost \(mruni.eu\)](#)
46. South Pole. (2019). *Lisbon's City Finance Lab-backed green participatory budget awarded €5 million budget for next cycle*. Prieiga per internetą: <https://www.southpole.com/news/lisbons-city-finance-lab-backed-green-participatory-budget-receive-5-million-budget>
47. Šakalienė, E., Jucevičienė, Ž. ir Ruškienė, I. (2022). Mokslo studija. Klaipėda. *Jaunų žmonių įsitraukimas į piliečių dalyvavimo veiklas Klaipėdos mieste*. Prieiga per internetą: <https://vb.smk.lt/object/elaba:152853393/>

48. Trakų rajono savivaldybės meras 2024 m. vasario 23 d. potvarkis Nr. P1E-113. Trakų rajono savivaldybės bendruomenės iniciatyvų, skirtų gyvenamajai aplinkai gerinti, projektų idėjų atrankos ir finansavimo tvarkos aprašas. Prieiga per internetą: [2mqkio1sg1n2bnys62x3jzk4f9yhzhdhp \(trakai.lt\)](https://trakai.lt/2mqkio1sg1n2bnys62x3jzk4f9yhzhdhp)
49. Transparency International Lietuvos skyrius. (2022). Dalyvaujamas biudžetas „*Du trečdaliai savivaldybių bent kartą įgyvendino dalyvaujamą biudžetą*“. Prieiga per internetą: <https://transparency.lt/du-trecdaliai-savivaldybiu-bent-karta-igyvendino-dalyvaujamaji-biudzeta/>
50. Vilkaviškio rajono savivaldybės tarybos 2023 m. birželio 30 d. sprendimas Nr. B-TS-115 „Dėl gyventojų iniciatyvų, skirtų gyvenamajai, mokymosi aplinkai Vilkaviškio rajono savivaldybės teritorijoje gerinti, projektų idėjų atrankos ir finansavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Prieiga per internetą: <https://vilkaviskis.lt/dalyvaujamas-biudzetas-seniunijose-2024/>
51. Vilniaus miesto administracijos direktoriaus 2022 m. balandžio 19 d. įsakymas Nr. 30-1060/22 „Dėl projekto „Dalyvauk! Vilnius“ idėjų teikimo, atrankos ir įgyvendinimo tvarkos aprašo tvirtinimo“. Prieiga per internetą: <https://aktai.vilnius.lt/document/30371847>
52. Vinogradova, T. (2022). Improving green budget decisions and transparency through public participation: evidence from Russia. *Public Sector Economics*, 46(3), 385–401. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.3326/pse.46.3.3>
53. VšĮ Vilniaus švietimo pažangos centras. (2023). Pilietiškumo ugdymui – dalyvaujamojo biudžeto įgyvendinimas mokyklose. Prieiga per internetą: <https://www.eduvilnius.lt/naujienos/pilietiskumo-ugdymui-dalyvaujamojo-biudzeto-igyvendinimas-mokyklose/>
54. Vukovic, N., Mityagin, S. & Drozhzhin, A. (2020). Participative Budgeting in Smart Green City Context. *International Scientific and Pratical Conference: Digital finance 2020*. 77-81 p. Prieiga per internetą: <https://publications.hse.ru/pubs/share/direct/421774873.pdf#page=78>
55. Winifred Weekes-Vagliani. (1994). *Participatory development and gender: articulating concepts and cases*. OECD Development centre. Working Paper No. 95. Prieiga per internetą: [011121626005.pdf \(oecd-ilibrary.org\)](https://oecd-ilibrary.org/011121626005.pdf)
56. Zero Waste International Alliance. (2018). *Zero waste definition*. Prieiga per internetą: <https://zwia.org/zero-waste-definition/>
57. Žemgulytė, D., Murajovas, S. ir Dunčikaitė, I. (2021). *Dalyvaujamas biudžetas Lietuvos savivaldybėse*. Prieiga per internetą: <https://transparency.lt/wp-content/uploads/2021/10/Dalyvaujamas-biudzetas-Lietuvoje.pdf>

ANOTACIJA

Buinovskaja E. (2024). *Dalyvaujamojo (participatory budgeting) biudžeto sudarymo ir įgyvendinimo Lietuvoje vertinimas: Kaišiadorių ir Trakų rajonų savivaldybių pavyzdžiu* (magistro baigiamasis darbas). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

Magistro baigiamajame darbe analizuotas ir įvertintas dalyvaujamojo biudžeto sudarymas ir įgyvendinimas, remiantis Kaišiadorių ir Trakų rajonų savivaldybių patirtimi, remiantis ekspertiniu vertinimu atliekant pusiau struktūrizuotą interviu. Pirmame rašto darbo skyriuje aptariami dalyvaujamojo biudžeto teoriniai aspektai, pasitelkiant mokslinius literatūros šaltinius nagrinėjamas piliečių aktyvumas, įgyvendinimo patirtys užsienyje, Lietuvos savivaldybėse ir mokyklose. Antrame skyriuje apibūdinama ir pagrindžiama tyrimo metodologija. Trečiame skyriuje atliekamas Kaišiadorių ir Trakų rajonų savivaldybių dalyvaujamojo biudžeto įgyvendinimo lyginamoji analizė, vertinama procesas. Atliekami pasirinktų ekspertų pusiau struktūrizuoti interviu, sisteminami gauti duomenys, daromos išvados. Ketvirtame skyriuje teikiamos išvados, siektina atsakyti į iškeltą problemą: kaip efektyvinti dalyvaujamojo biudžeto įgyvendinimą Lietuvoje? Penktame skyriuje pateikiamos išgrynintos rekomendacijos atlikus kokybinį tyrimą.

Pagrindiniai žodžiai: dalyvaujamasis biudžetas, Lietuvos savivaldybės, piliečių aktyvumas.

ANOTATION

Buinovskaja E. (2024). Evaluation of participatory budgeting and implementation in Lithuania: the example of the municipalities of Kaišiadorys and Trakai districts (master thesis). Vilnius: Mykolas Romeris University.

In the master thesis analyzed and evaluated the creation and implementation of participatory budgeting, based on the experience of the municipalities of Kaišiadorys and Trakai districts, based on expert assessment during a semi-structured interview. The first working chapter of the paper discusses the theoretical aspects of participatory budgeting, with the help of scientific literary sources, citizens' activism, implementation experiences abroad, in Lithuanian municipalities and schools are examined. The second chapter describes and justifies the research methodology. In the third chapter, a comparative analysis of the participatory budget implementation of the municipalities of Kaišiadori and Trakai districts is carried out, and the process is evaluated. Semi-structured interviews of selected experts are conducted, data obtained are systematized, and conclusions are drawn. In the fourth chapter, the conclusions are presented, the aim is to answer the raised problem: how to make the implementation of participatory budgeting in Lithuania more effective? The fifth chapter presents refined recommendations from the qualitative research.

Key words: participatory budgeting, Lithuanian municipalities, citizens' activism.

SANTRAUKA

Buinovskaja E. (2024). *Dalyvaujamojo (participatory budgeting) biudžeto sudarymo ir įgyvendinimo Lietuvoje vertinimas: Kaišiadorių ir Trakų rajonų savivaldybių pavyzdžiu* (magistro baigiamasis darbas). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

Dalyvaujamojo biudžeto magistro baigiamojo darbo tema aktuali Lietuvos savivaldybėms, mokykloms, bendruomenėms ir aktyviems piliečiams. Analizuojant dalyvaujamojo biudžeto paplitimą, pastebimas populiarumas užsienio valstybėse bei pasauliniu lygmeniu, pateikiami įvairūs metodai bei geroji patirtis, tobulinimo galimybės. Tačiau Lietuvoje šis terminas mažai žinomas ir nagrinėjamas plačiau tik pasaulinės nevyriausybinės organizacijos Transparency International Lietuvos skyriaus. Kadangi vis daugiau savivaldybių įsitraukia į dalyvaujamojo biudžeto programos įgyvendinimą, bet susiduria su iššūkiais, atsižvelgiant suformuluota mokslinė problema: Kaip efektyvinti dalyvaujamojo biudžeto įgyvendinimą Lietuvoje? Tyrimo objektas – Dalyvaujamojo (participatory budgeting) biudžeto sudarymas ir įgyvendinimas. Mokslinio darbo tyrimui iškeltas tikslas – įvertinti dalyvaujamojo (participatory budgeting) biudžeto sudarymą ir įgyvendinimą Kaišiadorių ir Trakų rajonų savivaldybių atžvilgiu. Šiam tyrimui atlikti buvo iškelti uždaviniai 1. Pateikti teorinius dalyvaujamojo biudžeto ypatumus. 2. Apibūdinti dalyvaujamojo biudžeto vykdymo ir įgyvendinimo modelius, teisinį reglamentavimą. 3. Identifikuoti veiksnius lemiančius dalyvaujamojo biudžeto sudarymą ir efektyvų įgyvendinimą. 4. Išnagrinėti dalyvaujamojo biudžeto procesus Kaišiadorių ir Trakų rajonų savivaldybėse. Tyrimo metodai: mokslinės literatūros lyginamoji analizė, sintezės metodas, teisės aktų turinio analizės metodas, apibendrinimo metodas, struktūruotas interviu.

Magistro baigiamajame darbe atlikta literatūros analizė ir kokybinis tyrimas. Tyrimo metodas – ekspertinis vertinimas. Pasirinktas tyrimo instrumentas – pusiau struktūrizuotas interviu, siekiant įvertinti dalyvaujamojo biudžeto sudarymą ir įgyvendinimą Kaišiadorių ir Trakų rajonų savivaldybėse. Pagal pasirinktų ekspertų įžvalgas bus identifikuojamos problemos stabdančios dalyvaujamojo biudžeto procesą.

Atlikus ekspertinį vertinimą pastebėtas teisinio reglamentavimo trūkumas, aktyvių piliečių stoka ir aiškių gairių bei savivaldybių darbuotojų įtraukimo tobulinimas, viešinimas, švietimas.

Magistro baigiamojo darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir rekomendacijų gairės siekiant efektyvinti dalyvaujamojo biudžeto programos įgyvendinimą.

SUMMARY

Buinovskaja E. (2024). Evaluation of participatory budgeting and implementation in Lithuania: the example of the municipalities of Kaišiadorys and Trakai districts (master thesis). Vilnius: Mykolas Romeris University.

The theme of the Master's thesis on participatory budgeting is relevant for Lithuanian municipalities, schools, communities and active citizens. The analysis of participatory budgeting shows its popularity in foreign countries and at the global level, and presents various methods and best practices, as well as opportunities for improvement. However, the term is little known in Lithuania and is only widely studied by the Lithuanian chapter of Transparency International, a global non-governmental organisation. As more and more municipalities are getting involved in the implementation of participatory budgeting, but are facing challenges, a scientific problem has been formulated: how to make the implementation of participatory budgeting in Lithuania more effective? The object of the study is participatory budgeting and its implementation. The aim of the research is to evaluate the participatory budgeting and implementation in the municipalities of Kaišiadorys and Trakai districts. The objectives of the study were 1. To present the theoretical features of participatory budgeting. 2. To describe the models and legal framework for the implementation and execution of participatory budgeting. 3. to identify the factors determining the design and effective implementation of participatory budgeting. 4. examine the participatory budgeting processes in the municipalities of Kaišiadorys and Trakai districts. Research methods: comparative analysis of scientific literature, synthesis method, content analysis method, summarisation method, structured interview.

The Master's thesis includes a literature analysis and qualitative research. The research method was expert evaluation. The research instrument chosen was a semi-structured interview in order to assess the participatory budgeting and implementation in the municipalities of Kaišiadorys and Trakai districts. Based on the insights of the selected experts, the problems hindering the participatory budget process will be identified.

The expert assessment identified a lack of legal regulation, lack of active citizens and clear guidelines, as well as improvement of the involvement, publicity and education of municipal staff.

The Master's thesis concludes with conclusions and guidelines for recommendations to make the implementation of the participatory budget programme more effective.